

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Методичні рекомендації
до самостійної роботи
з навчальної дисципліни
"ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ"
для студентів напряму підготовки
6.030508 "Фінанси і кредит"
денної форми навчання

Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015

Затверджено на засіданні кафедри фінансів.
Протокол № 4 від 02.10.2014 р.

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладачі: Кузенко Т. Б.
Сабліна Н. В.

М 54   Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" для студентів напряму підготовки 6.030508 "Фінанси і кредит" денної форми навчання : [Електронне видання] / уклад. Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 79 с. (Укр. мов.)

Подано завдання для самостійного виконання, плани семінарів, теми рефератів та доповідей із методичними рекомендаціями до їх виконання, тестові та контрольні запитання з навчальної дисципліни за модулями та темами.

Рекомендовано для студентів напряму підготовки 6.030508 "Фінанси і кредит" денної форми навчання.

Вступ

Фінанси підприємств за своєю сутністю – це складна економічна категорія. Фінанси підприємств – це різноманітні фонди фінансових ресурсів, що створюються і використовуються з метою здійснення виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг у різних галузях, а також для фінансування інших видів діяльності підприємства. Щоб успішно функціонувати на ринку, кожне підприємство повинно залучати зовнішні джерела фінансування.

Фінанси підприємств – це мистецтво, професія фінансиста потребує таланту, терпіння і вміння. Особливістю її є те, що за різними формами фінансових відносин можна бачити світ економіки у її взаємозв'язку і гармонії. В умовах ринкової економіки особлива увага акцентується на перебудову форм і методів організації навчального процесу, який повинен забезпечити творче засвоєння програмного матеріалу за умов тісної інтеграції його з реальною практикою та досягненнями науки. Виходячи з цього, небідно значно розширити і поглибити самостійну творчу роботу студентів в умовах вищої школи: особливо на виробництві. Останнє – є одним із найбільш важливих методів підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, оскільки дає можливість готувати реальних спеціалістів для національного господарства країни.

Навчальні матеріали подані на підставі переліку змістових модулів (блоків змістових модулів навчальних дисциплін), що сформовані на основі освітньо-професійної програми підготовки і структурно-логічної схеми підготовки фахівців.

Метою освоєння дисципліни "Фінанси підприємств" є формування у студентів системи знань з теорії фінансів, засвоєння закономірностей їх функціонування на мезо-, макро- і мікрорівнях як теоретичної основи фінансової політики і розвитку фінансової системи.

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час проведення лекційних та практичних (семінарських) занять. Необхідним елементом успішного засвоєння навчального матеріалу дисципліни є самостійна робота студентів із загальноекономічною та спеціальною літературою, з нормативними актами та виконання індивідуального завдання, що подається у вигляді курсової роботи.

Структура навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" наведена в табл. 1.

Структура навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних до ЕКТС – 5; у тому числі: змістових модулів – 2; самостійна робота; курсозна робота	Галузь знань: 0305 "Економіка та підприємництво"	Нормативна Рік підготовки – 3. Семестр – 5
Кількість годин: усього – 180 год; за змістовими модулями: модуль 1 – 101 год; модуль 2 – 79 год	Напрямок підготовки: 6.030508 "Фінанси і кредит"	Лекції: 34 год, практичні: 52 год, самостійна робота: 94 год, у т. ч. індивідуальна (курсозна) робота, консультації: 32 год
Кількість тижнів викладання дисципліни – 17. Кількість годин на тиждень – 5	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Вид контролю: іспит

Поступова інтеграція вітчизняної системи освіти до європейської та світової потребує нових підходів у підготовці кваліфікованих фахівців, що базуватимуться на збільшенні організаційного, дидактичного та методичного ресурсів самостійної роботи. Процес реформування та розвитку системи вищої професійної освіти на сучасному етапі характеризується посиленням акцентів на підвищенні ролі самостійної роботи суб'єктів навчального процесу, що підтверджується основоположними засадами та вимогами Болонського процесу.

Підготовка висококваліфікованих фахівців в умовах Болонської системи, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю, неможлива без підвищення ролі самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання їхньої творчої активності.

Самостійна робота студентів на сучасному етапі стає основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців. Вона є однією з форм оволодіння навчальним матеріалом поза межами обов'язкових навчальних занять і спрямована на закріплення теоретичних знань,

отриманих студентами за час навчання, їх поглиблення, удосконалення практичних навичок та умінь щодо відповідної спеціальності. Це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації навчальних занять.

Мета самостійної роботи студентів – формування самостійності як риси особистості і засвоєння знань, умінь, навиків.

Основними функціями самостійної роботи студентів є: пізнавальна, самостійна, прогностична, корегуюча та виховна.

Пізнавальна функція визначається засвоєнням студентом систематизованих знань із дисциплін.

Самостійна функція проявляється у формуванні вмінь і навиків, самостійного їх оновлення і творчого застосування.

Прогностична функція визначається вмінням студента вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання.

Корегуюча функція визначається вмінням вчасно корегувати свою діяльність.

Виховна функція проявляється у формуванні самостійності як риси характеру.

Зміна концептуальної основи й розширення функцій самостійної роботи студента веде не тільки до збільшення її важливості, а й змінює взаємовідносини між викладачем і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, тобто корегує всі психолого-педагогічні (організаційні, методичні) засоби забезпечення самостійної роботи студентів.

Залежно від цільового призначення виділяють такі види самостійної роботи студентів:

1. Вивчення нового матеріалу:

- читання та конспектування літературних джерел інформації;
- перегляд відеозаписів;
- прослуховування магнітних записів лекцій;
- інші види занять;

2. Поглиблене вивчення матеріалу:

- підготовка до контрольних, практичних, лабораторних робіт, колоквиумів, семінарів;

виконання типових завдань;

інші види занять;

3. Вивчення матеріалу з використанням елементів творчості:

проведення лабораторних робіт з елементами творчості;

розв'язання нестандартних задач;

виконання розрахунково-графічних робіт і курсових проектів;

участь у ділових іграх і розборі проблемних ситуацій;

написання рефератів, доповідей, інформацій із заданої теми;

інші види занять;

4. Удосконалення теоретичних знань і практичних навичок в умовах виробництва:

навчальні практикуми, робота на філіях кафедр;

усі види практик;

дипломне проектування;

інші види занять.

Відповідно до положення про організацію навчального процесу самостійна робота студентів охоплює:

підготовку до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських, лабораторних тощо);

виконання завдань із навчальної дисципліни протягом семестру;

роботу над окремими темами навчальних дисциплін відповідно до навчально-тематичних планів;

підготовку до практики та виконання завдань, передбачених нею;

підготовку до всіх видів контрольних випробувань, у тому числі до курсових, модульних і комплексних контрольних робіт;

підготовку до підсумкової державної атестації, у тому числі й виконання випускної кваліфікаційної роботи бакалавра, спеціаліста та магістра;

роботу в студентських наукових гуртках, семінарах; участь у роботі факультативів, спецсемінарів;

участь у науковій і науково-методичній роботі кафедр, факультетів;

участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, конкурсах.

Важливою складовою підготовки фахівця з фінансів взагалі та опанування навчального матеріалу дисципліни "Фінанси підприємств" зокрема – є самостійна робота студентів, у процесі якої поглиблюються теоретичні знання, отримані на лекційних заняттях, формуються та закріплюються практичні навички щодо вирішення ситуаційних завдань,

удосконалюється творча діяльність щодо пошуку відповідей на поставлені запитання з проблематики, що розглядається, формується особистий світогляд студента на існуючі проблеми в сфері фінансової діяльності підприємств в Україні.

Самостійна робота студентів із навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" спрямована на забезпечення: системності знань та засобів навчання; володіння розумовими процесами; мобільності і критичності мислення; володіння засобами обробки інформації; здатності до творчої праці.

Самостійна робота студентів з навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" розподіляється на аудиторну та позааудиторну.

Аудиторна самостійна робота студентів виконується в процесі проведення семінарських та практичних занять за розкладом. Вона полягає у виконанні самостійних завдань на семінарах та практичних заняттях (підготовка до відповідей і вирішення ситуаційних завдань); виконанні контрольних робіт (поточні контрольні роботи, модульні контрольні роботи).

Позааудиторна самостійна робота студентів полягає у:

- 1) підготовці до аудиторних занять і виконанні відповідних завдань;
- 2) підготовці до виконання проміжних контрольних робіт та підсумкового контролю (іспиту);
- 3) виконанні індивідуального навчально-дослідницького завдання;
- 4) підготовці до захисту індивідуального навчально-дослідницького завдання;
- 5) виконанні індивідуальних завдань (доповідей, рефератів).

Підготовка до аудиторних занять і виконання відповідних завдань містить:

- вивчення лекційного матеріалу;
- опрацювання рекомендованої викладачем основної та додаткової літератури;
- вивчення основних термінів та понять із дисципліни;
- роботу з законодавчими, нормативними та інструктивними матеріалами, формами фінансової звітності підприємств;
- вивчення окремих питань теми за самостійно підібраними джерелами.

Підготовка до виконання проміжних контрольних робіт включає підготовку відповідей на контрольні запитання, виконання тестових завдань, повтор та закріплення методичних підходів щодо вирішення відповідних ситуаційних завдань.

Підготовка до підсумкового контролю (іспиту) студентів містить узагальнення та систематизацію теоретичного матеріалу з навчальної дисципліни, лекційного матеріалу, окремих питань основної та додаткової літератури, огляд методичних підходів щодо вирішення ситуаційних завдань.

Одним із важливих аспектів організації самостійної роботи є розробка форм і методів організації контролю за самостійною роботою студентів. Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння студентом у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд із навчальним матеріалом, який опрацьовувався у ході аудиторних навчальних занять.

Контроль самостійної роботи студентів містить:

відповідь на контрольні або тестові запитання;

перевірку конспекту;

перевірку розв'язаних задач;

перевірку розрахунків;

перевірку виконаних графічних вправ і завдань;

перевірку виконаних індивідуальних завдань.

Для самостійного опанування матеріалу даної дисципліни кафедра розробляє методичні матеріали різного рівня і призначення (так зване дидактичне забезпечення), які повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента.

Методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів із навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" подані за темами далі.

Змістовий модуль 1

Основи фінансів підприємств

Тема 1. Основи фінансів підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Сутність та функції фінансів підприємств.
2. Фінансові ресурси підприємств.
3. Статутний фонд підприємств.
4. Організація фінансової роботи підприємства.

Література: основна [1 – 4; 6]; додаткова [11; 12; 14; 34]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Порядок формування статутного капіталу акціонерних товариств.
2. Порядок формування статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю.
3. Порядок утворення статутних капіталів державних підприємств.
4. Фінансові ресурси малого бізнесу.
5. Фінансовий менеджмент на підприємстві.

Література: основна [1 – 6]; додаткова [11; 12; 14; 34].

Теми виступів та доповідей

1. Шляхи оптимізації структури фінансових ресурсів підприємства.
2. Особливості залучення фінансових ресурсів в умовах фінансової кризи.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Назвіть місце фінансів підприємств у фінансовій системі країни.
2. Дайте характеристику фінансів підприємств як економічної категорії.
3. Назвіть джерела формування фінансових ресурсів підприємств.
4. Назвіть фонди грошових коштів підприємства.
5. Назвіть особливості формування статутних капіталів підприємств різних організаційно-правових форм (приватного підприємства, господарського товариства, державного товариства).
6. Назвіть організацію та управління фінансами підприємства.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

Для кращого засвоєння теоретичного матеріалу теми необхідно визначити сутність та функції фінансів підприємств, розглянути джерела формування фінансових ресурсів підприємства, вивчити завдання та напрями фінансової роботи та фінансової діяльності підприємства. Потім доцільно опрацювати конспект лекцій, рекомендовану основну та додаткову літературу.

У процесі опрацювання літературних джерел студент може зіткнутися з дискусійними питаннями щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства, її ієрархічних рівнів. За необхідності слід звернутися за консультацією до викладача.

Під час підготовки до практичного заняття варто особливу увагу приділити економічному змісту фінансової роботи на підприємстві. Необхідно детально проробити матеріал щодо визначення потреби підприємства у фінансових ресурсах для реалізації економічної стратегії підприємства. Рекомендована література: основна [4 – 6], додаткова [16].

За необхідності студент звертається за консультацією до викладача щодо отримання відповідей на питання з методики виконання цих завдань.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "фінанси", "фінансові ресурси", "фінансові інтереси", "грошові засоби", "грошові фонди", "фінансова діяльність", "функції фінансів підприємств".

розуміти: сутність комерційного розрахунку, організацію фінансів підприємств, вплив на рівень безпеки виробничо-збутової та фінансової діяльності підприємства та руху його грошових коштів; економічний зміст фінансової діяльності підприємства; класифікацію власних та оборотних коштів підприємства; форми фінансування підприємства та їх взаємозв'язок; склад власного та позикового капіталу підприємства; необхідність визначення потреби в капіталі підприємства; методичний підхід щодо визначення потреби в капіталі для фінансування основних засобів і нематеріальних активів; визначення потреби у фінансових ресурсах для фінансування оборотних засобів підприємства;

вміти: ідентифікувати функції фінансів підприємств, розрізняти джерела формування фінансових ресурсів підприємства, визначати основні завдання фінансової діяльності підприємства та напрями оперативної фінансової роботи.

Контрольні запитання

1. Розкрийте загальні та специфічні ознаки фінансів підприємств.
2. Назвіть умови, за яких грошові відносини можуть перетворюватися на фінансові.

3. Сформулюйте визначення фінансів підприємств.
  4. Дайте характеристику функції фінансів.
  5. Охарактеризуйте поняття грошових коштів, грошових фондів і фінансових ресурсів.
  6. Назвіть джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
  7. Назвіть джерела та склад фінансових ресурсів підприємства.
  8. Що включається в поняття "організація фінансів підприємства" та "фінансова діяльність"?
  9. Яка галузева специфіка та форми власності впливають на особливості організації фінансів підприємств?
  10. Розкрийте зміст фінансової роботи на підприємстві.
  11. Розкрийте зміст і завдання управління фінансами підприємств.
  12. Розкрийте зміст фінансового механізму та його структури на підприємстві.
- Література: основна [2]; додаткова [11; 14; 16; 20; 24].

Тема 2. Організація грошових розрахунків підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Економічний зміст та принципи організації безготівкових розрахунків на підприємствах.
2. Види рахунків, що відкриваються підприємствам у банках.
3. Форми безготівкових розрахунків.
4. Організація готівково-грошових розрахунків підприємств.
5. Розрахунково-платіжна та касова дисципліна: наслідки порушення та способи зміцнення.

Література: основна [2; 4; 5]; додаткова [10; 13; 14; 34]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Порядок відкриття поточного рахунку.
2. Документообіг у ході проведення розрахунків платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, платіжними вимогами.
3. Порядок розрахунків за допомогою чеків.

4. Види векселів та операції з ними (облік, аваль, переказ).
5. Порядок документообігу під час розрахунків акредитивами.
6. Організація розрахунків на підприємстві за допомогою пластикових карток.

Література: основна [2; 4; 5]; додаткова [10; 13; 14; 34]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Назвіть економічний зміст та види грошових розрахунків підприємств.
2. Назвіть принципи організації безготівкових розрахунків підприємств.
3. Дайте характеристику рахунків, що відкриваються підприємствами у банках.
4. Назвіть порядок відкриття поточного рахунку.
5. Назвіть порядок проведення розрахунків платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, платіжними вимогами.
6. Назвіть чекову форму розрахунків на підприємствах.
7. Охарактеризуйте організацію безготівкових розрахунків за допомогою векселів.
8. Назвіть види акредитивів та порядок розрахунків ними.
9. Назвіть розрахунки за допомогою пластикових карток.
10. Назвіть організацію готівково-грошових розрахунків на підприємствах.
11. Назвіть види санкцій за порушення розрахунково-платіжної та касової дисципліни.

Література: основна [4; 7]; додаткова [9; 15; 34].

Теми виступів та доповідей

1. Зв'язок безготівкових розрахунків підприємства із забезпеченістю його фінансовими ресурсами.
2. Слабкі та сильні сторони безготівкових розрахунків.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

Починаючи самостійно опрацьовувати теоретичний матеріал теми, потрібно з'ясувати сутність поняття "безготівкова форма розрахунків", проаналізувати основні форми безготівкових розрахунків та напрями їх

використання. Визначити переваги та недоліки різних форм безготівкових розрахунків підприємства.

У процесі вивчення лекційного матеріалу, основної та додаткової літератури необхідно приділити увагу сутнісним характеристикам акредитиву, платіжній вимозі-дорученню, векселю, чеку.

Самостійна робота студента на практичному занятті передбачає виконання практичних завдань щодо визначення особливостей використання різноманітних форм безготівкових розрахунків.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: акредитив; безготівкова форма розрахунків; бюджетний рахунок; вексель; готівкова форма розрахунків; грошовий оборот; депозитний рахунок; касові операції; кредитний рахунок; міжміські розрахунки; міжнародні розрахунки; місцеві розрахунки; нетоварні операції; організація грошових розрахунків; платіжна вимога-доручення; платіжне доручення; поточний рахунок; товарні операції; чек;

розуміти: особливості використання різноманітних форм безготівкових розрахунків підприємства, сутність та галузь застосування готівкових розрахунків, використання касових операцій, порядок розрахунку акредитивами, платіжними дорученнями, чеками, векселями;

вміти: проводити оцінювання грошових розрахунків підприємства, вести касові операції та касову книгу на підприємстві. Розробляти рекомендації щодо прийняття рішення з оптимізації грошових розрахунків підприємств.

Тести для перевірки знань

1. Укажіть правильне визначення терміна "платіжне доручення":

а) документ, що містить доручення чекодавця банку стосовно перерахування з його рахунку певної суми;

б) письмове боргове зобов'язання, яке дає право вимагати від боржника сплати відповідної суми;

в) письмове доручення власника рахунку перерахувати відповідну суму зі свого рахунку на рахунок отримувача коштів;

г) комбінований документ, який містить вимогу постачальника та доручення платника;

д) немає правильної відповіді.

2. Укажіть правильне визначення терміна "вексель":

- а) доручення від банку – покупця банку постачальника здійснити оплату рахунків постачальника;
- б) письмове зобов'язання відповідної форми, яке надає право його власнику вимагати сплати відповідної суми у відповідний термін;
- в) форма розрахунку, за якої банк-емітент на доручення свого клієнта повинен здійснити платіж;
- г) комбінований документ, який містить вимогу постачальника і доручення платника;
- д) немає правильної відповіді.

3. Укажіть правильне визначення терміна "Акредитив":

- а) форма розрахунку, за якої банк-емітент на доручення свого клієнта повинен здійснити платіж третій особі;
- б) розрахунковий документ з дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити оплату за рахунок спеціально задепонованих коштів;
- в) розрахунковий документ, що містить доручення чекодавця банкові стосовно здійснення платежу;
- г) розрахунковий документ, що містить вимогу постачальника та доручення платника;
- д) немає правильної відповіді.

4. Доберіть з правої колонки правильне визначення кожного виду розрахунків:

А. Розрахунки за товарними операціями.

Б. Розрахунки за нетоварними операціями.

а) розрахунки підприємства з бюджетом;

б) платежі за виконані роботи, послуги;

в) обов'язкові відрахування в державні цільові фонди;

г) розрахунки з кредитними установами;

д) платежі за відвантажену продукцію.

5. Перевідний акредитив – це:

- а) коли платежі постачальнику гарантує банк;
- б) коли передбачається депонування коштів;
- в) коли банк-емітент на доручення свого клієнта повинен виконати платіж третій особі;
- г) немає правильної відповіді.

6. Доберіть правильні визначення з правої колонки до термінів:

А. Акредитив відзивний – це такий, що його... а) можна змінити або анулювати без згоди постачальника;

Б. Акредитив безвідзивний – це такий, що його... б) не можна змінити або анулювати без попереднього погодження з постачальником;
го...

в) гарантує банк;

г) немає правильної відповіді.

7. Трасант – це особа, яка:

а) є власником векселя;

б) переказує свій платіж на іншу особу;

в) має вексельні повноваження;

г) є платником за векселем;

д) немає правильної відповіді.

8. Доберіть з правої колонки правильне визначення таких термінів:

А. Ремітент. а) особа, яка переказує свій платіж на іншу особу;

Б. Трасат. б) особа, яка має вексельні повноваження;

В. Індосат. в) перший власник переказного векселя;

г) останній власник векселя;

д) платник за векселем.

9. Доміцильований вексель – це вексель:

а) який сплачується негайно;

б) у якому вказано конкретне місце платежу;

в) який існує в безпаперовій формі;

г) який існує тільки в паперовій формі;

д) немає правильної відповіді.

Контрольні запитання

1. Дайте характеристику готівкових розрахунків на підприємстві.

2. Назвіть форми безготівкових розрахунків підприємства.

3. Дайте характеристику акредитиву.

4. Назвіть позитивні та негативні чинники при застосуванні чекової форми розрахунків.
5. Дайте характеристику вексельній формі розрахунків.
6. Розкрийте порядок розрахунку підприємства за нетоварну продукцію.
7. Охарактеризуйте розрахунково-платіжну дисципліну на підприємстві.

Література: основна [6]; додаткова [12].

Тема 3. Грошові надходження підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Економічна характеристика та склад грошових надходжень підприємства.
2. Дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг).
3. Формування витрат підприємства.

Література: основна [1; 5; 6]; додаткова [14; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Види цін на продукцію підприємства.
2. Формування валового та чистого доходу підприємства.
3. Порядок нарахування податку на додану вартість, акцизів та мита та їх включення у дохід від реалізації продукції.
4. Класифікація витрат на продукцію за економічними елементами та калькуляційними статтями.
5. Планування витрат на виробництво та збут продукції.

Література: основна [1; 5; 6]; додаткова [14; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Теми виступів та доповідей

1. Обґрунтування методу визначення доходу від реалізації продукції підприємства за звітний період.

2. Обґрунтування факторів збільшення виручки від реалізації продукції та встановлення зовнішніх факторів, що призводять до зменшення виручки від реалізації продукції підприємств.

Перелік запитань для семінарських занять:

1. Дайте характеристику грошовим надходженням підприємства та порядку їх відображення у фінансової звітності.
2. Охарактеризуйте виручку від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства: економічний зміст, методи планування.
3. Назвіть види витрат підприємства та їх характеристику.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

Для кращого засвоєння теоретичного матеріалу даної теми доцільно повторити лекційний матеріал теми 1 та 2. Особливу увагу під час опрацювання рекомендованої основної та додаткової літератури слід приділити питанням забезпечення грошових надходжень підприємства на основі розробки базових компонентів їх механізмів.

Самостійна робота студента на практичному занятті передбачає виконання практичних завдань щодо визначення рівня цін на продукцію, розрахунку валового та чистого прибутку.

Рекомендована література: основна [1 – 3; 6]; додаткова [8; 14; 34].

Студент повинен:

знати: основні поняття і терміни: "валовий доход", "вхідні грошові потоки", "виручка від реалізації", "індикатор фінансового стану", "фінансова служба", "доходи від фінансово-інвестиційної діяльності", "фіксовані ціни", "вільні ціни", "лізингова плата", "обсяг реалізації", "позареалізаційні доходи", "ціна", "чистий доход", "планування", "прогнозування", "контроль", "мотивація", "організація", "регулювання";

розуміти: джерела грошових надходжень підприємства, вхідні грошові потоки, внутрішні та зовнішні грошові потоки, формування виручки від реалізації продукції, робіт чи послуг, методи визначення моменту реалізації продукції, формування ціни на продукцію, види цін на продукцію, розрахунок ціни продукції, розрахунок виручки від реалізації продукції, склад грошових надходжень від фінансово-інвестиційної діяльності та інших позареалізаційних доходів, формування валового і чистого доходу;

вміти: розраховувати виручку від реалізації продукції з використанням методів визначення моменту реалізації продукції, проводити аналіз чинників, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції, розраховувати ціни на продукцію, визначати валовий та чистий дохід, визначати дохід від фінансово-інвестиційної діяльності.

Контрольні запитання:

1. Дайте характеристику грошових надходжень та поясніть їх необхідність для підприємств.
2. Назвіть види грошових надходжень із внутрішніх та зовнішніх джерел.
3. Дайте характеристику виручки від реалізації продукції.
4. Назвіть чинники, що впливають на абсолютну суму виручки від реалізації продукції.
5. Дайте характеристику цін на продукцію і чинників, що на них впливають.
6. Розкрийте порядок визначення цін на продукцію.
7. Охарактеризуйте дохід підприємства від фінансово-інвестиційної діяльності.
8. Дайте визначення валового і чистого доходу підприємства.

Література: основна [4; 5]; додаткова [16; 17; 19].

Тема 4. Формування і розподіл прибутку підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Економічна сутність і функції прибутку.
2. Формування показників фінансових результатів підприємства у звітності.
3. Чинники, що впливають на прибуток підприємства.
4. Планування прибутку підприємства.
5. Розподіл і використання прибутку підприємства.
6. Система показників рентабельності підприємства.

Література: основна [2; 4; 6]; додаткова [10 – 13]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Порядок заповнення Форми № 2 "Звіт про фінансові результати".
2. Самофінансування підприємств.
3. Порядок визначення оподаткованого прибутку та нарахування податку на прибуток підприємств.
4. Порядок нарахування та сплати дивідендів в акціонерних товариствах.

Література: основна [2; 4; 6]; додаткова [10 – 13]; інформаційні ресурси.

Теми виступів та доповідей

1. Джерела формування прибутку підприємства.
2. Організація використання прибутку підприємства.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Розкрийте сутність та функції прибутку.
2. Назвіть формування та розрахунок показників прибутку підприємств.
3. Назвіть економічні фактори, що впливають на розмір прибутку.
4. Назвіть планування прибутку на підприємстві.
5. Назвіть розподіл та використання прибутку на підприємстві.
6. Назвіть рентабельність: система показників і методи їх визначення.
7. Назвіть операційний аналіз прибутку.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У процесі вивчення матеріалу теми студент повинен обов'язково з'ясувати сутність впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на формування та використання прибутку підприємства, розрізняти види прибутку та етапи формування видів прибутку в процесі фінансово-господарської діяльності. У результаті вивчення лекційного матеріалу, основної та додаткової літератури з даної теми студент повинен мати уявлення про роль взаємозв'язку прибутку підприємства з іншими категоріями та чинниками діяльності підприємства.

Самостійна робота студента на практичному занятті передбачає виконання практичних завдань щодо розрахунку валового та чистого

прибутку підприємства. За необхідності студент може звертатися за консультацією до викладача в процесі виконання постановлених завдань.

Література: основна [5 – 7]; додаткова [8; 9; 15; 27].

Студент повинен:

знати: основні поняття і терміни: "прибуток", "використання прибутку", "базова рентабельність", "методи розрахунку прибутку", "нерозподілений прибуток", "прибуток від позареалізаційних операцій", "прибуток від реалізації продукції", "прибуток від фінансових інвестицій", "прибуток після сплати податків", "рентабельність", "розподіл прибутку", "собівартість продукції", "чистий прибуток";

розуміти: сутність прибутку підприємства; особливості розподілу прибутку для підприємств різних організаційно-правових форм господарювання; порядок розрахунку рентабельності підприємства; порядок та методи планування прибутку на підприємстві;

вміти: визначати чистий прибуток підприємства; розподіляти прибуток підприємства; вміти визначати рентабельність; аналізувати вплив чинників на величину прибутку підприємства.

Тести для перевірки знань

1. Знайдіть правильне визначення економічної сутності прибутку:

- а) прибуток – це частина реалізованого додаткового продукту;
- б) прибуток – це частина реалізованого необхідного продукту;
- в) прибуток – це фінансовий результат основної діяльності підприємства;
- г) прибуток – це частина реалізованого додаткового і необхідного продукту;
- д) прибуток – це кошти, отримані від фінансових інвестицій;
- е) прибуток – це фінансовий результат основної та інших видів діяльності підприємства.

2. Назвіть, що не входить до складу прибутку підприємства:

- а) прибуток від реалізації товарної продукції;
- б) сума отриманих штрафів від інших суб'єктів господарювання;
- в) дивіденди від акцій, придбаних підприємством;

- г) відсотки, нараховані на депозитному рахунку підприємства в банку;
- д) надходження боргів, списаних раніше як безнадійні;
- е) кредиторська заборгованість перед державними підприємствами, щодо якої минув термін позовної давності.

3. Назвіть чинники, що не впливають на обсяг прибутку від реалізації товарної продукції:

- а) зниження собівартості товарної продукції;
- б) зміна обсягу нарахованих амортизаційних відрахувань;
- в) підвищення ставок акцизного збору;
- г) скорочення залишків нереалізованої продукції на кінець року;
- д) зниження ставки ПДВ на продукцію підприємства;
- е) збільшення обсягу виробництва товарної продукції.

4. Назвіть витрати підприємства, які не можна відносити на собівартість товарної продукції:

- а) відсотки, сплачені за строковий банківський кредит;
- б) амортизаційні відрахування, пов'язані з прискореною амортизацією основних фондів;
- в) витрати на фінансування ремонту основних фондів і модернізації обладнання (в межах встановленого нормативу);
- г) відсотки, сплачені за банківські кредити, не повернені у встановлений термін;
- д) витрати на заробітну плату і премії, згідно зі встановленими тарифами;
- е) відрахування на обов'язкове пенсійне страхування.

5. Знайдіть правильне визначення економічної сутності рентабельності:

- а) абсолютна сума отриманого прибутку;
- б) абсолютна сума отриманого валового прибутку;
- в) рівень дохідності підприємства;
- г) прибутковість продукції;
- д) перевищення виручки від реалізації продукції над її собівартістю;
- е) сума фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його виробничо-господарську діяльність.

6. Назвіть показники, які необхідно використати для обчислення рентабельності підприємства в цілому:

- а) прибуток від реалізації товарної продукції;
- б) прибуток від позареалізаційних операцій;
- в) собівартість реалізованої продукції;
- г) вартість основних виробничих фондів;
- д) вартість основних виробничих фондів і оборотних коштів.

7. Назвіть показники, які необхідно використати для обчислення прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства:

- а) сума прибутку;
- б) прибуток від реалізації продукції;
- в) сплачений податок на прибуток;
- г) сплачені місцеві податки: комунальний, за використання місцевої символіки;
- д) сплачені податки за землю і транспортні засоби;
- е) відрахування (збори) в цільові державні фонди.

8. Знайдіть правильне визначення чистого прибутку підприємства:

- а) прибуток після сплати податку на прибуток і за землю;
- б) прибуток від реалізації продукції;
- в) прибуток, що залишився в розпорядженні підприємства після його використання для погашення банківського кредиту;
- г) прибуток, що залишився в розпорядженні підприємства після сплати штрафів за рахунок прибутку;
- д) прибуток, отриманий у формі дивідендів;
- е) прибуток після сплати податків і штрафів за рахунок прибутку.

9. Назвіть показники, які слід використати для обчислення чистого прибутку підприємства:

- а) прибуток від реалізації продукції;
- б) податок на прибуток і платежі за ресурси;
- в) платежі, пов'язані із застосуванням штрафних санкцій до підприємства;
- г) отримані дивіденди;
- д) використання прибутку на фінансування збільшення оборотного капіталу.

10. Назвіть можливі напрямки використання чистого прибутку:

- а) сплата відсотків за строковими банківськими кредитами;
- б) погашення довгострокових банківських кредитів;
- в) сплата комунального податку;
- г) сплата податку на прибуток;
- д) виплата дивідендів за акціями.

Література: основна [2 – 4]; додаткова [12; 34].

Тема 5. Оподаткування підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

- 1. Соціально-економічна сутність податків та їх функції.
- 2. Елементи оподаткування. Класифікація податків.
- 3. Сутність податкової системи та принципи її побудови.
- 4. Податкова служба та податкова робота.

Література: основна [2; 3; 5; 6]; додаткова [12; 14; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання:

- 1. Податкова система та її складові.
- 2. Розмежування між обов'язковими платежами і податками.
- 3. Основні види податків, їх характеристика.
- 4. Характеристика загальнодержавних податків.
- 5. Поділ податків на прямі та непрямі.
- 6. Основні напрями вдосконалення системи оподаткування України.
- 7. Принципи податкової політики.

Література: основна [2; 3; 5; 6]; додаткова [12; 14; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять:

- 1. Назвіть наукові обґрунтування основ податкової системи.
- 2. Назвіть принципи побудови податкової системи.
- 3. Назвіть основні податки, що сплачують підприємства.

4. Дайте характеристику шляхів удосконалення податкової системи.
5. Податковий кодекс України.

Література: основна [1 – 4]; додаткова [16; 25; 34].

Теми виступів та доповідей

1. Сучасний податковий Кодекс України: переваги та недоліки.
2. Зміни у податковому кодексі України.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У процесі підготовки до занять з цієї теми студент повинен особливо увагу приділити законодавчо-нормативним засадам регулювання податкової системи України, особливо в аспекті її фіскальної функції, а також впливу державного регулювання на інформаційно-аналітичне забезпечення планування податків та зборів.

Самостійна робота студента за темою передбачає опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової рекомендованої літератури для підготовки до семінарського заняття, а також вивчення методичних засад та виконання відповідних завдань, присвячених процесу оподаткування підприємства. За необхідності студент звертається за позааудиторною консультацією до викладача.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "податки", "податкова система", "непрямі податки", "прямі податки", "база оподаткування", "податкова звітність", "ставки податків", "суспільне призначення податків", "термін сплати податків", "функції податків", "цільові державні фонди", "податковий кредит", "податкові зобов'язання", "податкове навантаження", "податок на додану вартість", "акцизний податок", "податок на прибуток";

розуміти: методологічну основу організації податкової системи; сутність забезпечення процесу адміністрування податків підприємства; перспективи розвитку податкового Кодексу України; особливості податкової нормативно-правової бази;

вміти: визначати об'єкт оподаткування для обчислення податку на додану вартість та акцизного податку та розраховувати суми цих податків,

визначати об'єкт оподаткування для обчислення податку на прибуток та визначати суму податку на прибуток та інші прямі податки.

Тести для перевірки знань

1. Який із елементів оподаткування найбільшою мірою забезпечує здійснення регулювальної функції податків:

- а) визначення об'єкта оподаткування;
- б) визначення джерела сплати податків;
- в) встановлення величини ставок податків;
- г) встановлення термінів сплати податків;
- д) надання податкових пільг?

2. Яке джерело сплати податків найбільше сприяє здійсненню регулювальної функції податків:

- а) собівартість продукції;
- б) виручка від реалізації продукції;
- в) прибуток від реалізації продукції;
- г) амортизаційні відрахування?

3. Яка з методик визначення ставок оподаткування більш позитивно впливає на фінансово-господарську діяльність підприємства:

- а) в абсолютних сумах з одиниці продукції, що реалізовується;
- б) у відсотках до об'єкта оподаткування – універсальні ставки;
- в) у відсотках до об'єкта оподаткування – диференційовані ставки;
- г) у відсотках до об'єкта оподаткування – прогресивні ставки;
- д) у відсотках до об'єкта оподаткування – регресивні ставки?

4. Який метод надання податкових пільг більш позитивно впливає на здійснення регулятивної функції податків:

- а) пільги для окремих платників податків;
- б) пільги для окремих об'єктів оподаткування;
- в) пільги щодо термінів сплати;
- г) відшкодування сплачених податків;
- д) надання податкового кредиту?

5. За яке порушення податкового законодавства встановлено підвищену відповідальність платника податків:

- а) порушення терміну подання бухгалтерської звітності;
- б) порушення терміну складання податкової декларації;
- в) приховання об'єкта оподаткування;
- г) несвоєчасне перерахування податку до бюджету;
- д) порушення терміну подання платіжного доручення на сплату податку до бюджету?

6. Назвіть надходження коштів, які не включаються до складу валового доходу платника податку на прибуток:

- а) дохід від реалізації цінних паперів;
- б) дохід від надання фінансових послуг;
- в) сума ПДВ, отриманого в складі ціни реалізації продукції;
- г) сума невикористаної частини коштів, що повертаються зі страхового резерву;
- д) дохід від операції лізингу (оренди).

7. Назвіть витрати, що не включаються до складу валових витрат платника податку за обчислення оподаткованого прибутку:

- а) кошти, добровільно перераховані до державного бюджету;
- б) сума безнадійної дебіторської заборгованості, стосовно якої закінчився термін позовної давності;
- в) сплата штрафів за рішенням державних органів;
- г) витрати на утримання приміщень житлового фонду підприємства;
- д) відрахування в державний пенсійний фонд.

8. Назвіть витрати, що не включаються до складу валових витрат платника податку за обчислення оподаткованого прибутку:

- а) суми коштів, внесених до страхових резервів;
- б) відрахування на соціальне страхування;
- в) витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури;
- г) виплати дивідендів;
- д) витрати на придбання ліцензій для ведення господарської діяльності;

9. Джерела сплати податку на прибуток – це:

- а) собівартість продукції;

- б) чистий прибуток;
- в) виручка від реалізації продукції;
- г) податковий кредит.

10. Назвіть витрати платника податку, які зменшують суму обчисленого податку на прибуток, що буде перерахований у бюджет:

- а) податок на землю, яка використовується для сільськогосподарського виробництва;
- б) витрати на придбання торгових патентів;
- в) відрахування на фінансування утримання автомобільних доріг;
- г) сплата комунального податку;
- д) амортизаційні відрахування.

11. Назвіть показники, які будуть використані для обчислення суми податку на прибуток:

- а) чистий прибуток;
- б) сума валових витрат виробництва та обігу;
- в) сума нарахованих амортизаційних відрахувань;
- г) скорегований валовий дохід.

12. Назвіть об'єкт оподаткування для обчислення ПДВ на вироблену продукцію:

- а) собівартість продукції;
- б) оптова ціна продукції;
- в) відпускна ціна, включаючи акцизний збір;
- г) відпускна ціна, включаючи акцизний збір і ПДВ;
- д) прибуток від реалізації продукції.

13. Джерела відшкодування вхідного ПДВ на підприємстві – це:

- а) ПДВ, отриманий від реалізації продукції;
- б) кошти Державного бюджету;
- в) виручка від реалізації продукції;
- г) амортизаційні відрахування;
- д) кошти резервного фонду.

14. Назвіть наслідки негативного впливу сплати вхідного ПДВ для фінансової діяльності підприємства – платника податку (вхідний ПДВ відшкодовується підприємством):

- а) зростання ціни продукції;
- б) іммобілізація оборотних коштів підприємства;
- в) зменшення прибутку від реалізації продукції;
- г) зниження рентабельності підприємства;
- д) підвищення собівартості продукції.

15. У чому полягає позитивний вплив застосування нульової ставки ПДВ для підприємства – платника податку:

- а) дає змогу отримати відшкодування вхідного ПДВ;
- б) дає змогу збільшити прибуток від реалізації продукції;
- в) підвищується рентабельність продукції;
- г) знижується собівартість продукції;
- д) зростає прибуток?

16. Які чинники впливають на термін сплати акцизного податку:

- а) величина акцизного податку в ціні продукції;
- б) умови реалізації підакцизної продукції;
- в) вид підакцизного товару;
- г) рентабельність продукції;
- д) загальна сума акцизного податку, що сплачує платник податку?

17. Назвіть об'єкт оподаткування для обчислення акцизного податку на основі використання відсоткової ставки:

- а) собівартість продукції;
- б) ціна виробника (оптова ціна);
- в) ціна виробника + акцизний податок;
- г) ціна виробника + ПДВ;
- д) ціна виробника + акцизний податок + ПДВ.

18. Назвіть чинники, що впливають на розмір ставки податку на землю, яка використовується для сільськогосподарського виробництва (ставка з одиниці земельної площі):

- а) розмір земельної ділянки;
- б) призначення ділянки для певного виду виробничої сільськогосподарської діяльності;
- в) розміщення земельної ділянки;

- г) родючість ґрунту;
- д) ефективність використання земельної ділянки.

19. Назвіть чинники, що впливають на розмір ставки податку на землю в населеному пункті (ставка з одиниці земельної площі):

- а) кількість населення в населеному пункті;
- б) призначення земельної ділянки (її використання);
- в) розмір земельної ділянки;
- г) розміщення земельної ділянки в межах міста;
- д) ефективність використання земельної ділянки.

20. Яке основне призначення податку із власників транспортних засобів:

- а) забезпечити фінансування утримання автомобільних доріг;
- б) підвищити ефективність використання автомобільного транспорту;
- в) забезпечити скорочення виробництва автомобілів;
- г) екологічний захист навколишнього середовища;
- д) забезпечити підвищення якості транспортних засобів?

21. Які чинники впливають на розмір ставки податку із власників транспортних засобів (автомобілів):

- а) потужність двигуна автомобіля;
- б) пробіг автомобіля;
- в) екологічний стан автомобіля;
- г) час випуску (виробництва) автомобіля;
- д) вантажопідйомність автомобіля?

22. Об'єктом для визначення відрахувань на обов'язкове державне пенсійне страхування є:

- а) прибуток підприємства;
- б) фонд споживання;
- в) основна і додаткова заробітна плата;
- г) сума нарахованих дивідендів;
- д) витрати на оплату праці.

23. Назвіть об'єкт, який використовується для визначення відрахувань в інноваційний фонд:

- а) прибуток від фінансових інвестицій;

- б) вартість основних виробничих фондів;
- в) обсяг товарної продукції;
- г) кількість працівників на підприємстві.

24. Назвіть об'єкт, який використовується для визначення відрахувань суб'єктів господарювання на фінансування автомобільного господарства:

- а) валовий дохід;
- б) обсяг реалізації продукції;
- в) виручка від реалізації продукції;
- г) чистий прибуток підприємства.

Контрольні запитання

1. Охарактеризувати і побудову податкової системи України.
2. Розкрити переваги та недоліки Податкового Кодексу України.
3. Розкрити сутність функцій податків.
4. Визначити джерела адміністрування податків.
5. Охарактеризувати непрямі податки.
6. Охарактеризувати прямі податки.
7. Охарактеризувати збори в державні цільові фонди.

Література: основна [2; 3]; додаткова [24; 34].

Тема 6. Оборотні кошти підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Сутність оборотних коштів, основи їх організації на підприємстві.
2. Потреба підприємства в оборотних коштах.
3. Джерела формування оборотних коштів.
4. Показники використання оборотних коштів підприємства.

Література: основна [1; 3 – 5]; додаткова [9; 10; 13; 14]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Класифікація і принципи організації оборотних коштів.
2. Використання банківських кредитів для формування оборотних коштів.

3. Шляхи прискорення обертання оборотних коштів.
4. Вплив розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства.

Література: основна [1; 3; 4; 5]; додаткова [9; 10; 13;14]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Поясніть сутність і роль обігових коштів на підприємстві.
2. Поясніть систему показників використання обігових коштів на підприємстві.
3. Назвіть джерела формування обігових коштів.

Теми виступів та доповідей

1. Визначення потреби в оборотних коштах.
2. Показники стану власних оборотних коштів підприємства.
3. Визначення шляхів прискорення обертання оборотних коштів підприємства.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У ході вивчення даної теми студент повинен опрацювати лекційний матеріал, основну та додаткову рекомендовану літературу для поглиблення теоретичних знань та кращої підготовки до практичного заняття щодо оборотних коштів підприємства та їх організації на підприємстві.

Необхідно визначити особливості нормування власних оборотних коштів підприємства. Особливу увагу слід приділити показникам стану і використання оборотних коштів на підприємстві.

Література: основна [4; 6; 7] та додаткову [8; 12; 17; 24; 26; 34].

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "оборотні кошти", "власні оборотні кошти", "брак власних оборотних коштів", "вивільнення оборотних

коштів", "джерела формування оборотних коштів", "залучені оборотні кошти", "норма оборотних коштів", "норматив оборотних коштів", "структура оборотних коштів", "фонди обігу";

розуміти: джерела формування оборотних коштів, порядок розрахунку показників стану та ефективності використання оборотних коштів, особливості розрахунку нормативів власних оборотних коштів відповідно до їх елементів;

вміти: розраховувати норми та нормативи власних оборотних коштів; швидкість обертання оборотних коштів, тривалість їх обертання, коефіцієнт обертання оборотних коштів, коефіцієнт завантаження, прибутковість та рентабельність оборотних коштів підприємства.

Тести для перевірки знань:

1. Оборотні кошти підприємства – це:

- а) гроші в касі підприємства, на розрахункових і валютних рахунках, у розрахунках;
- б) кошти, авансовані у виробничі оборотні фонди та фонди обігу;
- в) оборотні активи;
- г) предмети праці.

2. Оборотні виробничі фонди – це:

- а) оборотні кошти у виробництві;
- б) оборотні кошти у виробництві та готовій продукції;
- в) оборотні кошти у виробничих запасах;
- г) оборотні кошти у виробничих запасах та у виробництві.

3. Яка частина оборотних коштів обслуговує сферу обігу:

- а) готова продукція на складі;
- б) готова продукція, грошові засоби й кошти в розрахунках;
- в) грошові засоби на рахунках у банках і касі, у розрахунках, дебіторська заборгованість;
- г) готова продукція, що відвантажена?

4. Принципи організації оборотних коштів – це:

- а) самостійність у розпорядженні та управлінні оборотними коштами;

- б) визначення планової потреби в оборотних коштах та їх розміщення за окремими елементами й підрозділами;
- в) корегування розрахункових і чинних нормативів з урахуванням вимог господарювання, що постійно змінюються;
- г) наявність раціональної системи фінансування оборотних коштів;
- д) контроль за раціональним розміщенням і використанням оборотних коштів.

5. Відповідно до чого здійснюється планування оборотних коштів:

- а) до кошторисів витрат на виробництво і невиробничі потреби;
- б) до виробничої програми;
- в) до бізнес-плану;
- г) до обсягу реалізації продукції?

6. Які оборотні фонди слід віднести до нормованих:

- а) оборотні виробничі фонди;
- б) виробничі запаси;
- в) фонди обігу;
- г) оборотні виробничі фонди й готову продукцію?

7. За допомогою яких показників можна визначити потребу підприємства в сировині, матеріалах, покупних напівфабрикатах:

- а) одноденних витрат конкретних видів сировини, матеріалів; розрахованих за виробничою собівартістю IV кварталу планового року;
- б) собівартості одиниці продукції;
- в) норм запасу в днях конкретних видів сировини, матеріалів;
- г) обсягу реалізації продукції в плановому році?

8. За допомогою яких показників можна визначити потребу підприємств у оборотних коштах у незавершеному виробництві:

- а) тривалість виробничого циклу;
- б) кількість продукції, що випускається;
- в) одноденні витрати в незавершеному виробництві за планом IV кварталу за виробничою собівартістю;
- г) коефіцієнт зростання витрат?

9. Які показники необхідні для нормування оборотних коштів у запасах готової продукції:

- а) норма запасу оборотних коштів щодо готової продукції;
- б) одноденний випуск продукції в IV кварталі планового року за виробничою собівартістю;
- в) середні залишки оборотних коштів на початок планового року;
- г) випуск товарної продукції в плановому році?

10. Які показники треба використовувати, визначаючи потребу в оборотних коштах економічним методом:

- а) середні залишки вартості оборотних коштів на початок планового року;
- б) зміни в обсязі виробництва продукції;
- в) розмір "виробничого" нормативу;
- г) розмір "невиробничого" нормативу?

11. Які джерела формування оборотних коштів можна віднести до власних і прирівняних до них:

- а) сума статутного капіталу;
- б) кредиторська прострочена заборгованість;
- в) сума статутного капіталу, що зменшена на суму залишкової вартості основних фондів і збільшена на суму нерозподіленого прибутку;
- г) приріст сталих пасивів?

12. Показники використання оборотних фондів – це:

- а) фондівіддача;
- б) термін обертання;
- в) коефіцієнт ефективності;
- г) коефіцієнт завантаження.

13. Які оборотні кошти можна віднести до високоліквідних активів:

- а) матеріальні оборотні активи;
- б) цінні папери;
- в) товари відвантажені;
- г) дебіторська заборгованість;
- д) грошові засоби?

14. Які оборотні кошти можна віднести до середньоліквідних активів:

- а) товари відвантажені;
- б) матеріальні оборотні кошти;
- в) дебіторська заборгованість;
- г) цінні папери;
- д) грошові засоби?

15. Які оборотні кошти можна віднести до низьколіквідних активів:

- а) дебіторська заборгованість;
- б) грошові засоби;
- в) товари відвантажені;
- г) цінні папери;
- д) матеріальні оборотні кошти?

16. Які показники можна вважати прийнятнішими для визначення впливу розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства:

- а) коефіцієнт автономії (забезпечення власними коштами);
- б) показник витрат на 1 грн реалізованої продукції;
- в) коефіцієнт покриття;
- г) рентабельність оборотних коштів;
- д) коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- е) коефіцієнт платоспроможності;
- є) питома вага виробничих оборотних фондів у загальній вартості цих фондів;
- ж) рівень інфляції;
- з) коефіцієнт кредитоспроможності;
- и) брак власних оборотних коштів;
- і) надлишок власних оборотних коштів?

Контрольні запитання

1. Яка частина оборотних коштів обслуговує сферу обігу?
2. Визначити принципи організації оборотних коштів.
3. Назвати елементи планування оборотних коштів.
4. Визначити оборотні кошти, що належать до нормованих.
5. Визначити порядок регулювання економічної та фінансової безпеки законами України.

6. Дати характеристику показникам, що визначають ефективність використання оборотних коштів.

Література: основна [1; 2; 5]; додаткова [12; 17; 26].

Змістовий модуль 2

Фінансовий аналіз діяльності підприємств

Тема 7. Кредитування підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Кругообіг коштів підприємств та необхідність залучення кредитів.
2. Форми та види кредитів у ринковій економіці.
3. Види банківських кредитів.
4. Порядок отримання та погашення банківського кредиту.
5. Комерційне кредитування підприємств.

Література: основна [2 – 5]; додаткова [8 – 10; 12; 14]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Кредит у міжнародних економічних відносинах.
2. Система фінансування і кредитування капітальних вкладень.
3. Характеристика лізингового кредиту.
4. Кредитування за поточним рахунком.
5. Оцінювання кредитоспроможності позичальника.
6. Застава, договір-поручительство, договір-гарантія як форми забезпечення повернення банківського кредиту.

Література: основна [2 – 5]; додаткова [8 – 11; 15]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Розкрийте сутність та функції кредиту в ринковій економіці.
2. Визначте лізингове кредитування підприємств.

3. Наведіть класифікацію банківських кредитів.
4. Визначте порядок отримання банківського кредиту підприємствами.
5. Назвіть методичні підходи щодо оцінювання кредитоспроможності підприємства-позичальника.
6. Розкрийте сутність комерційного кредитування підприємств.
7. Назвіть способи надання комерційного кредиту.
8. Дайте характеристику вексельної форми комерційного кредитування.

Теми виступів та доповідей

1. Кругообіг коштів підприємств та необхідність залучення кредитів.
2. Оцінювання ділового середовища підприємства.
3. Лізингове кредитування підприємства.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

Перед початком опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової літератури студенту рекомендовано ознайомитись із нормативно-правовою базою кредитування підприємства.

Самостійна робота студента на практичному занятті передбачає виконання практичних завдань щодо кредитування підприємства.

Рекомендована література: основна [6]; додаткова [19]; інформаційні ресурси.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "авальний кредит", "акцептний кредит", "банківський кредит", "бюджетні позики", "відсотки за кредит", "комерційний кредит", "консигнація", "консорціональний кредит", "конткорентний кредит", "кредитна лінія", "кредитоспроможність", "лізинговий кредит", "овердрафт", "факторинг";

розуміти: місце і роль кредитування в системі економічного розвитку підприємства; сутність кредиту; порядок та принципи отримання кредиту підприємством; сутність факторингових операцій, порядок погашення банківського кредиту підприємством, сутність небанківського кредитування підприємств, лізингове кредитування підприємств, державне

кредитування та кредитування підприємств за рахунок коштів міжнародних фінансово-кредитних інститутів;

вміти: розраховувати плату за використання кредиту; визначати кредитоспроможність підприємства-позичальника, розраховувати плату за факторинг, визначати фінансові коефіцієнти, оцінювати ділове середовище підприємства.

Тести для перевірки знань:

1. Комерційний кредит – це економічні відносини, що виникають між:

- а) підприємствами;
- б) комерційними банками і підприємствами;
- в) державою і комерційними банками.

2. До об'єктивних чинників індивідуального кругообігу коштів підприємства належать:

- а) галузь, що в ній працює підприємство;
- б) рівень організації виробництва;
- в) характер виробничого процесу.

3. До суб'єктивних чинників індивідуального кругообігу коштів підприємства належать:

- а) сезонність виробництва;
- б) рівень організації збуту та постачання;
- в) ступінь розвитку товарного ринку.

4. Період залучення кредиту визначається:

- а) банком;
- б) підприємством;
- в) керівною установою.

5. Контроль за цільовим використанням кредиту здійснюється:

- а) Національним банком;
- б) комерційними банками;
- в) підприємствами.

6. Для отримання кредитів у вільно конвертованій валюті в іноземного кредитора підприємство повинно:

- а) отримати відповідний дозвіл Національного банку;
- б) самостійно вирішити це питання;
- в) отримати дозвіл місцевих органів влади.

7. За користування бюджетними коштами встановлюється відсоткова ставка, яка визначається:

- а) Міністерством фінансів України щорічно під час формування Державного бюджету;
- б) Національним банком;
- в) уповноваженим комерційним банком.

8. До об'єктів лізингу не належать:

- а) машини та обладнання;
- б) засоби обчислювальної техніки;
- в) земельні ділянки та інші природні об'єкти;
- г) виробничі будівлі та споруди.

9. Кредитні кошти ЄБРР спрямовуються на:

- а) придбання нового вітчизняного та імпортного обладнання;
- б) придбання імпортної продукції з метою подальшого її використання в процесі виробництва;
- в) придбання цінних паперів діючих підприємств і нерухомості.

10. Організація роботи з обслуговування бюджетних кредитів, їх обліку і проведення розрахунків із позичальниками покладається на:

- а) Національний банк;
- б) уповноважені комерційні банки;
- в) Міністерство фінансів.

Контрольні запитання

1. Визначте необхідність та сутність кредитування підприємств.
2. Назвіть класифікацію кредитів, що надаються підприємствам.
3. Назвіть види банківського кредиту та їх характеристики.
4. Визначте умови та порядок отримання банківського кредиту.

5. Назвіть комерційне кредитування підприємств.
6. Визначте державне кредитування підприємств.

Література: основна [1; 2; 6]; додаткова [15; 21; 22].

Тема 8. Фінансове відтворення основних засобів

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Основні засоби підприємства, їх склад, оцінка та відтворення.
2. Капітальні вкладення, їх види та форми здійснення.
3. Джерела фінансування капітальних вкладень та порядок їх формування.
4. Ремонт основних засобів та його фінансування.

Література: основна [2 – 6]; додаткова [8 – 10; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Характеристика та склад виробничих основних засобів.
2. Первісна, відновна, залишкова вартість основних засобів.
3. Порядок індексації вартості основних засобів в Україні.
4. Норми амортизації, встановлені законодавством для балансової вартості кожної з груп основних засобів.
5. Економічна доцільність прискореної амортизації активної частини основних засобів.
6. Джерела фінансування капітальних вкладень.
7. Джерела фінансування поточного, середнього і капітального ремонту основних засобів.

Література: основна [2 – 6]; додаткова [8 – 10; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Назвіть методики оцінювання основних засобів. Амортизація. Застосування прискореної амортизації.

2. Дайте характеристику капітальних вкладень на відтворення основних засобів.
3. Назвіть джерела фінансування ремонту основних засобів.
4. Визначити ефективність використання основних засобів.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У процесі підготовки до занять із цієї теми студент повинен особливо увагу приділити законодавчо-нормативним засадам регулювання фінансового забезпечення відтворення основних фондів, розрахункам показників стану та ефективності використання основних засобів підприємства, сутності та складу капітальних вкладень та джерел їх фінансування.

Самостійна робота студента за темою передбачає опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової рекомендованої літератури для підготовки до семінарського заняття, а також вивчення методичних засад та виконання відповідних завдань, присвячених процесу забезпечення відтворення основних засобів підприємства. За необхідності студент звертається за позааудиторною консультацією до викладача.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "амортизація", "амортизаційні відрахування", "відтворювальна структура капітальних вкладень", "знос основних засобів", "капітальні вкладення", "капітальний ремонт основних засобів", "коефіцієнт вибуття основних засобів", "коефіцієнт зносу основних засобів", "моральний знос основних засобів", "прискорена амортизація основних засобів", "просте відтворення основних засобів", "рентабельність основних засобів", "розширене відтворення основних засобів", "технологічна структура капітальних вкладень", "фізичний знос основних засобів", "фондовіддача основних засобів";

розуміти: методологічну основу організації фінансового забезпечення відтворення основних засобів; сутність амортизації основних засобів; застосування прискореної амортизації; особливості нормативно-правової бази відтворення основних засобів;

вміти: визначити амортизаційні відрахування, показники стану та ефективності використання основних засобів, визначити джерела і порядок

фінансування капітальних вкладень, визначати джерела фінансування ремонту основних засобів.

Тести для перевірки знань:

1. Основні засоби – це:

а) частина матеріальних цінностей, які перебувають у розпорядженні підприємства;

б) матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства протягом періоду понад один календарний рік із дня введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом;

в) матеріальні цінності, які протягом тривалого часу зберігають натуральну форму;

г) матеріальні цінності, які поступово переносять свою вартість на вироблений продукт.

2. Відтворення основних засобів – це:

а) процес безперервного поновлення основних виробничих засобів;

б) заміна окремих зношених частин основних засобів;

в) придбання нових основних засобів;

г) заміна зношеного устаткування на нове.

3. Знос основних засобів — це:

а) процес здійснення капітального ремонту основних засобів;

б) заміна зношених основних засобів шляхом капітального будівництва;

в) матеріальне зношування окремих елементів основних засобів та заміна їх шляхом капітального будівництва або капітального ремонту;

г) заміна основних засобів унаслідок впровадження нових, більш прогресивних машин.

4. Амортизація – це:

а) процес поступового перенесення вартості основних виробничих засобів і нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення;

б) поступове зниження вартості основних засобів унаслідок їх зносу;

в) поступове перенесення вартості основних виробничих засобів на вироблену продукцію;

г) поступове перенесення вартості зносу основних засобів на валові витрати виробництва.

5. Як визначаються суми амортизаційних відрахувань звітного періоду:

а) множенням середньорічної вартості основних виробничих засобів на норму амортизаційних відрахувань;

б) множенням балансової вартості основних засобів на норму амортизаційних відрахувань;

в) множенням балансової вартості основних засобів у звітному кварталі з урахуванням уведення й вибуття основних засобів у цьому кварталі на норму амортизаційних відрахувань;

г) за допомогою застосування норм амортизації балансової вартості груп основних фондів на початок звітного періоду?

6. Як визначається балансова вартість груп основних засобів на початок звітного періоду:

а) як балансова вартість груп основних фондів на початок періоду, що передував звітному, збільшена на суму витрат, понесених на придбання основних засобів, здійснення капітального ремонту та інших поліпшень основних засобів і зменшена на суму виведених з експлуатації основних засобів відповідної групи та суму амортизаційних відрахувань;

б) як середньохронологічна балансова вартість основних засобів за період, що передував звітному;

в) як балансова вартість основних засобів у звітному кварталі з урахуванням уведення й вибуття основних засобів цього кварталу;

г) як балансова вартість основних засобів на початок періоду, що передував звітному, з урахуванням уведення й вибуття основних засобів?

7. Капітальні вкладення – це:

а) витрати на створення нових, реконструкцію й технічне переозброєння діючих основних засобів;

б) витрати на придбання нових основних фондів і капітальний ремонт діючих основних засобів;

- в) витрати на розширення та реконструкцію діючих виробництв;
- г) витрати на розширене відтворення основних засобів.

8. Назвіть джерела капітальних вкладень:

- а) прибуток, амортизаційні відрахування, довгострокові кредити банку, іноземні інвестиції;
- б) власні фінансові ресурси, кошти державного та місцевого бюджетів, довгострокові кредити банку;
- в) власні фінансові ресурси; залучені фінансові ресурси; фінансові кошти від продажу цінних паперів, кошти державного та місцевого бюджетів; кошти іноземних інвесторів;
- г) статутний фонд підприємства, фонд нагромадження, фонд матеріального заохочення, інші спеціальні фонди.

Контрольні запитання

1. Визначте необхідність та сутність основних засобів та їх відтворення на підприємстві.
2. Назвіть показники стану та ефективності використання основних засобів.
3. Визначте знос і амортизацію основних засобів.
4. Розкрийте сутність та склад капітальних вкладень.
5. Назвіть джерела і порядок фінансування капітальних вкладень.
6. Назвіть фінансування ремонту основних засобів.

Література: основна [1; 2; 5]; додаткова [12; 27; 26].

Тема 9. Оцінювання фінансового стану підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Методичний підхід до проведення фінансового аналізу підприємства.
2. Методика фінансового аналізу для підприємств України.
3. Аналіз руху грошових коштів підприємства.

Література: основна [3; 4; 6; 7]; додаткова [8; 9; 12; 14; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Зміст поняття "фінансовий стан підприємства".
2. Основні завдання оцінки фінансового стану.
3. Головні етапи аналізу фінансового стану.
4. Прийоми фінансового аналізу.
5. Основні групи показників фінансового стану.

Література: основна [3; 4; 6]; додаткова [8; 9; 12; 14; 15; 34]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Проведіть експрес-аналіз фінансового стану підприємства.
2. Проведіть деталізований аналіз фінансового стану підприємства.
3. Назвіть показники фінансового стану підприємства.
4. Охарактеризуйте міжнародний досвід проведення фінансового аналізу.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У процесі підготовки до занять з цієї теми студент повинен особливо увагу приділити інформаційному забезпеченню оцінювання фінансового стану підприємства, порядку розрахунку та інтерпретації основних показників оцінки фінансового стану підприємства та проведенню комплексного оцінювання фінансового стану підприємства.

Самостійна робота студента за темою передбачає опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової рекомендованої літератури для підготовки до семінарського заняття, а також вивчення методичних засад та виконання відповідних завдань, присвячених процесу оцінювання фінансового стану підприємства. За необхідності студент звертається за позааудиторною консультацією до викладача.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "аналіз фінансового стану", "ділова активність підприємства", "ліквідність підприємства", "майновий стан підприємства", "методи фінансового аналізу", "платоспроможність

підприємства", "прийоми фінансового аналізу", "фінансова звітність", "фінансова стійкість підприємства", "фінансовий аналіз", "фінансовий стан підприємства";

розуміти: інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану підприємства; класифікацію та порядок розрахунку основних показників оцінки фінансового стану підприємства, комплексну оцінку фінансового стану підприємства;

вміти: визначати показники оцінювання майнового стану підприємства, показники прибутковості, показники фінансової стійкості та стабільності підприємства, показники рентабельності підприємства, показники ділової активності підприємства, оцінювати фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність підприємства, проводити комплексне оцінювання фінансового стану підприємства.

Тести для перевірки знань

1. Фінансовий аналіз належить до:

- а) аналізу господарської діяльності підприємства;
- б) аналізу фінансової діяльності підприємства;
- в) аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства;
- г) аналізу виробничого обліку;
- д) аналізу бухгалтерської звітності.

2. Прийоми оцінювання фінансового стану підприємства – це:

- а) аналіз відносних показників;
- б) факторний аналіз;
- в) аналіз платоспроможності;
- г) аналіз кредитоспроможності;
- д) порівняльний аналіз.

3. До моделей фінансового аналізу належать:

- а) кореляційний аналіз;
- б) дескриптивний;
- в) індексний;
- г) предикативний;
- д) нормативний.

4. Які показники належать до групи показників ліквідності та платоспроможності:

- а) маневреність власних оборотних коштів;
- б) коефіцієнт концентрації залученого капіталу;
- в) частка виробничих запасів у активах;
- г) заборгованість кредиторам;
- д) коефіцієнт покриття запасів?

5. Як саме визначається коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів:

- а) $\frac{\text{Позикові кошти}}{\text{Власні кошти}}$;
- б) $\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Позикові кошти}}$;
- в) $\frac{\text{Позикові довгострокові кошти}}{\text{Власні кошти}}$;
- г) $\frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Залучені кошти}}$;
- д) $\frac{\text{Власні кошти} + \text{Довгострокові залучені кошти}}{\text{Позикові кошти}}$?

6. Який показник може характеризувати кількість днів, необхідних для погашення боргів:

- а) коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів;
- б) індекс ліквідності;
- в) показник заборгованості акціонерам?

7. До якої групи показників належать показник маневреності власного капіталу:

- а) до показників прибутковості;
- б) до показників фінансової стійкості;
- в) до показників ліквідності;
- г) до показників майнового стану;
- д) до показників ділової активності підприємства?

8. Які показники характеризують майновий стан підприємства:

- а) коефіцієнт зносу основних засобів;
- б) головний показник прибутковості;
- в) коефіцієнт покриття запасів;

- г) коефіцієнт критичної оцінки;
- д) сума господарських коштів, яка є в розпорядженні підприємства?

9. Коефіцієнт автономії (незалежності) визначається як відношення:

- а) Позикові кошти ;
Власні кошти
- б) Продаж _____ ;
Матеріальні запаси
- в) Власні оборотні кошти ;
Майно підприємства
- г) Поточні пасиви _____ ;
Зобов'язання акціонерам
- д) Запаси та витрати ?
Активи

Контрольні запитання:

1. Назвіть чинники, що характеризують фінансовий стан підприємства.
2. Визначте основні завдання аналізу фінансового стану підприємства.
3. Назвіть прийоми оцінювання фінансового стану підприємства.
4. Назвіть показники групи ліквідності та платоспроможності.
5. Назвіть показники групи майнового стану підприємства.
6. Визначте кризовий фінансовий стан підприємства.

Тема 10. Фінансове планування на підприємствах

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Фінансова стратегія підприємства.
2. Зміст і завдання фінансового планування.
3. Методи визначення фінансових потреб підприємства.
4. Методи планування фінансових показників.
5. Формування показників фінансового плану підприємства.
6. Оперативне фінансове планування на підприємстві.

Література: основна [1 – 4; 6]; додаткова [10 – 15; 34]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Поясніть сутність фінансової стратегії підприємства та етапи її розробки.
2. Визначте завдання і принципи фінансового планування на підприємствах.
3. Назвіть методи визначення фінансових потреб підприємства.
4. Дайте характеристику методів встановлення показників фінансових планів.
5. Дайте характеристику основних розділів фінансового плану підприємства.
6. Визначте методичні підходи до планування виручки від реалізації продукції підприємства.
7. Дайте обґрунтування необхідності оперативного фінансового планування на підприємствах та характеристику основних оперативних фінансових планів.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У процесі підготовки до занять із цієї теми студент повинен особливу увагу приділити формуванню фінансової стратегії підприємства, основним завданням фінансового планування на підприємстві, порядку складання фінансового плану.

Самостійна робота студента за темою передбачає опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової рекомендованої літератури для підготовки до семінарського заняття, а також вивчення методичних засад та виконання відповідних завдань, присвячених процесу планування на підприємстві. За необхідності студент звертається за позааудиторною консультацією до викладача.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "баланс доходів і витрат", "бізнес-план підприємства", "перспективне фінансове планування", "фінансова стійкість підприємства", "фінансова стратегія підприємства";

розуміти: сутність фінансового планування, мету складання бізнес-плану підприємства, застосування балансового методу під час планування діяльності підприємства;

вміти: складати прогнозний звіт про прибутки та збитки, складати фінансовий план бізнес-плану, розробляти платіжний календар підприємства.

Питання для самостійного опрацювання

1. Інформаційна база фінансового планування.
2. Аналіз фінансових показників діяльності підприємства у звітному періоді як підстава для фінансового планування.
3. Методи та порядок прогнозування обсягів реалізації продукції підприємства.
4. Складання фінансових планів у системі бюджетування поточної діяльності підприємства.

Література: основна [1 – 4; 6]; додаткова [10 – 15; 34]; інформаційні ресурси.

Тести для перевірки знань:

1. Що таке фінансове планування; перспективний фінансовий план; поточний фінансовий план; оперативний фінансовий план:
  - а) баланс грошових надходжень;
  - б) баланс доходів і витрат;
  - в) платіжний календар на місяць, на 10 днів, на 5 днів;
  - г) розрахунок потреби у фінансових ресурсах;
  - д) розробка фінансового забезпечення загального розвитку підприємства на п'ять років;
  - е) розрахунок витрат і відрахувань;
  - є) розрахунок потреби у фінансових ресурсах для поточної виробничої діяльності;
  - ж) перевірна таблиця до фінансового плану (шахматка)?
2. Балансовий метод – це:
  - а) економіко-математичне моделювання;
  - б) розрахунково-аналітичний метод;
  - в) метод балансування підсумкових показників;
  - г) нормативний метод;
  - д) ув'язка фінансових показників доходної та витратної частин фінансового плану.

3. Призначення оперативного фінансового планування; поточного фінансового планування; перспективного фінансового планування:

- а) контроль за платоспроможністю підприємства;
- б) фінансове забезпечення інвестиційної діяльності;
- в) фінансове забезпечення загального розвитку підприємства;
- г) контроль за своєчасністю платежів;
- д) фінансове забезпечення досягнення стратегічних цілей;
- е) контроль за своєчасністю грошових надходжень;
- є) фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності.

Контрольні запитання

1. Назвіть класифікацію фінансових планів підприємства.
2. Визначте головну мету складання бізнес-плану підприємства.
3. Назвіть зміст і значення оперативного фінансового плану.
4. Назвіть фінансову стратегію підприємства.

Тема 11. Фінансова санація підприємств

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути

1. Сутність банкрутства підприємства і його санація.
2. Критерії банкрутства українських підприємств.
3. Проблеми фінансового оздоровлення підприємств.
4. Фінансова санація підприємств та можливості її здійснення.
5. Механізм санації підприємств.
6. Оцінювання вартості бізнесу.

Література: основна [1; 3; 5]; додаткова [9; 11; 12; 15]; інформаційні ресурси.

Питання для самостійного опрацювання

1. Економічна сутність санації підприємства.
2. Фінансова криза на підприємстві, її коріння та наслідки.
3. Типи фінансової кризи.

4. Характеристика системи показників Бівера.
5. Зовнішні санатори підприємства.
6. Складання бізнес-плану фінансової санації.
7. Характеристика процедур щодо боржника на ухвалу господарського суду.

Література: основна [1; 3; 5]; додаткова [9; 11; 12; 15]; інформаційні ресурси.

Перелік запитань для семінарських занять

1. Назвіть сутність банкрутства підприємств і його санації.
2. Визначте стан економіки та підприємств України.
3. Назвіть критерії банкрутства підприємств.
4. Назвіть проблеми фінансового оздоровлення підприємств.
5. Визначте сучасні методи визначення ймовірності банкрутства підприємства.
6. Назвіть фінансову санацію підприємства та можливості її здійснення.
7. Назвіть механізм санації підприємств України.
8. Визначте оцінку вартості бізнесу.

Методичні рекомендації до самостійного опрацювання матеріалу

У процесі підготовки до занять із цієї теми студент повинен особливо увагу приділити фінансовій кризі на підприємстві, її симптомам та чинникам, що її спричиняють, фінансовим джерелам санації підприємства та економіко-правовими аспектами санації.

Самостійна робота студента за темою передбачає опрацювання лекційного матеріалу, основної та додаткової рекомендованої літератури для підготовки до семінарського заняття, а також вивчення методичних засад та виконання відповідних завдань, присвячених процесу санації підприємства. За необхідності студент звертається за позааудиторною консультацією до викладача.

Студент повинен:

знати: основні поняття і категорії: "фінансова криза на підприємстві", "види та фази фінансової кризи", "організація менеджменту санації",

"порядок проведення санації підприємства", "план санації", "мета і завдання санаційного аудиту", "санаційна спроможність", "санація балансу", "санаційний прибуток", "двоступінчаста санація", "альтернативна санація", "приховані резерви", "ліквідаційні процедури", "мирова угода", "реструктуризація та реорганізація підприємства", "фіктивне, приховане та сумісне банкрутство";

розуміти: економічну сутність санації, менеджмент фінансової санації, застосування менеджменту санації, класичну модель санації, сутність санаційного аудиту, джерела фінансової санації, економіко-правові аспекти санації;

вміти: робити аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства, що перебуває у кризі, аналіз причин кризи та сильних і слабких місць .

Тести для перевірки знань

1. Модель проведення санації підприємств містить:

- а) причинно-наслідковий аналіз фінансової кризи (санаційний аудит);
- б) оголошення підприємства банкрутом;
- в) формування санаційної стратегії;
- г) рішення арбітражного суду про проведення санації;
- д) внесення до реєстру неплатоспроможних підприємств.

2. Фінансова санація містить заходи для:

- а) рефінансування дебіторської заборгованості;
- б) призначення тимчасової адміністрації;
- в) реструктуризації заборгованості;
- г) технічного переобладнання;
- д) складання ліквідаційного балансу.

3. Система раннього попередження та реагування містить:

- а) прогнозування можливих сценаріїв розвитку підприємства;
- б) визначення індикаторів для системи раннього попередження та реагування;
- в) бенчмаркінг;
- г) формування інформаційних каналів;
- д) страхування фінансових ризиків.

4. Основні функції контролінгу – це:

- а) залучення капіталу;
- б) інформаційне забезпечення та планування;
- в) контроль та координація;
- г) управління кредиторською та дебіторською заборгованістю;
- д) управління грошовими потоками.

5. Основні інструменти контролінгу – це:

- а) система раннього попередження та реагування;
- б) імітаційне моделювання;
- в) інвентаризація;
- г) ревізія;
- д) фінансовий контроль.

6. Примусова ліквідація підприємства здійснюється:

- а) коли його визнано банкрутом;
- б) коли протягом одного місяця підприємство не погасило визнані ним претензійні вимоги;
- в) якщо на ухвалу суду будуть визнані недійсними установчі документи й рішення про створення підприємства;
- г) якщо його борги перевищують вартість активів;
- д) якщо його занесено до реєстру неплатоспроможних підприємств.

7. Підприємство вважатиметься неплатоспроможним:

- а) якщо наявних активів у ліквідній формі недостатньо для задоволення в установленій строк вимог, висунутих до підприємства кредиторами;
- б) якщо коефіцієнт абсолютної ліквідності є меншим за 0,2;
- в) якщо коефіцієнт покриття дорівнює 1;
- г) за надто низького значення показника фінансового левериджу;
- д) за наявності в арбітражному суді позову кредиторів.

8. Коефіцієнт абсолютної ліквідності:

- а) частина короткострокової заборгованості, яку підприємство може погасити найближчим часом;
- б) питома вага довгострокових позик, залучених для фінансування активів підприємства;

- в) ступінь мобільності використання власних засобів підприємства;
- г) питома вага чистого оборотного капіталу в структурі активів балансу;
- д) залежність підприємства від довгострокових зобов'язань.

9. Показник *Cash-Flow* характеризує:

- а) величину чистих грошових потоків, що залишаються в розпорядженні підприємства;
- б) величину чистого прибутку підприємства;
- в) величину вхідних грошових потоків підприємства;
- г) обсяг реалізації продукції;
- д) величину чистого прибутку та амортизацію.

10. Підставою для порушення справи про банкрутство підприємства може бути:

- а) письмова заява будь-кого з кредиторів боржника;
- б) письмова заява потенційного санатора;
- в) письмова заява боржника за його фінансової неспроможності або загрози такої неспроможності;
- г) невизнання боржником претензії про відшкодування заборгованості;
- д) неповернення банківського кредиту в обумовлений термін.

11. Мирова угода в процесі провадження справи про банкрутство:

- а) угода між боржником і санатором щодо переведення боргу;
- б) угода між боржником і кредиторами щодо відстрочки оплати належних кредиторам боргів;
- в) угода між санатором та арбітражним судом щодо проведення фінансового оздоровлення боржника;
- г) угода між санаторами щодо розподілу їхніх прав та обов'язків у процесі санації фінансово-неспроможного підприємства.

12. До боржника арбітражний суд може застосувати:

- а) реорганізаційні (санаційні) процедури;
- б) ліквідаційні процедури;
- в) мирову угоду;
- г) внесення до реєстру неплатоспроможних підприємств;
- д) оголошення підприємства неплатоспроможним.

13. За умови реорганізації боржника злиттям або приєднанням його до іншого, більш стійкого підприємства:

- а) бухгалтерські баланси обох підприємств консолідуються;
- б) заборгованість підприємства-боржника покривається колишніми власниками його корпоративних прав;
- в) підприємство-боржник виключається з державного реєстру та втрачає свій юридичний статус;
- г) борги боржника визнаються безнадійними;
- д) усі майнові права та обов'язки обох підприємств переходять до юридичної особи, яка виникла в результаті злиття (приєднання).

14. Призначена арбітражним судом ліквідаційна комісія:

- а) управляє майном банкрута;
- б) здійснює пошук санаторів;
- в) вживає заходів для стягнення дебіторської заборгованості;
- г) здійснює інвентаризацію, оцінювання та реалізацію майна банкрута;
- д) затверджує ліквідаційний баланс підприємства.

15. Із моменту визнання боржника банкрутом:

- а) припиняється підприємницька діяльність банкрута;
- б) ухвалюється постанова про реорганізацію (ліквідацію) юридичної особи-боржника;
- в) приймається ухвала про санацію підприємства;
- г) строки всіх боргових зобов'язань банкрута вважаються такими, що минули;
- д) припиняється нарахування пені та відсотків на всі види боргових зобов'язань банкрута.

16. За умови банкрутства підприємства під час задоволення претензій кредиторів у першу чергу відшкодовуються:

- а) вимоги щодо платежів до бюджету;
- б) вимоги кредиторів, забезпечені заставою;
- в) витрати, пов'язані зі провадженням справи про банкрутство в арбітражному суді;
- г) вимоги кредиторів, не забезпечені заставою;
- д) зобов'язання перед працівниками підприємства-банкрута.

17. Збільшення суми грошових активів за рахунок внутрішніх фінансових джерел можна досягти:

- а) ліквідацією портфеля короткострокових фінансових вкладень;
- б) рефінансуванням дебіторської заборгованості;
- в) продажем частини основних фондів чи окремих структурних підрозділів підприємства;
- г) збільшенням статутного фонду підприємства;
- д) зниженням собівартості продукції.

18. Акціонерне товариство може викупити акції власного випуску для:

- а) наступного перепродажу;
- б) наступного анулювання;
- в) одержання дивідендів під час розподілу прибутку;
- г) розповсюдження серед своїх працівників;
- д) здійснення акціями власного випуску внесків у статутний фонд інших підприємств.

19. Збільшення статутного фонду акціонерного товариства здійснюється:

- а) емісією нових акцій;
- б) збільшенням номінальної вартості акцій;
- в) обміном облігацій на акції;
- г) емісією конвертованих облігацій;
- д) придбанням основних засобів.

Контрольні запитання

1. Назвіть випадки, коли приймається рішення про фінансову санацію підприємства.
2. Назвіть етапи проведення санаційного аудиту.
3. Визначте форми фінансової санації.
4. Назвіть участь кредиторів у фінансовому оздоровленні боржника.
5. Визначте державну фінансову підтримку санацій підприємства.
6. Визначте необхідність, функції та завдання інституту банкрутства підприємства.

Методичні рекомендації для підготовки індивідуального навчально-дослідницького завдання

Індивідуальне навчально-дослідницьке завдання (ІНДЗ) передбачає: систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань і практичних навичок із дисципліни та застосування їх у конкретних ситуаціях; розвиток навичок самостійної роботи з літературними джерелами щодо організації та управління фінансовою діяльністю суб'єктів підприємництва.

Індивідуальне навчально-дослідницьке завдання видається студенту викладачем на початку вивчення дисципліни. Індивідуальне навчально-дослідницьке завдання виконується самостійно за консультування із викладачем протягом вивчення дисципліни відповідно до графіка навчального процесу.

Студент має надати ІНДЗ для перевірки наприкінці семестру, у визначений викладачем термін, але не пізніше терміну проведення підсумкового модульного контролю. Остаточна оцінка за виконання ІНДЗ визначається викладачем під час захисту роботи студентом. Оцінка враховується під час виставлення загальної оцінки з дисципліни.

Індивідуальне завдання з дисципліни "Фінанси підприємств", яке має виконати та захистити кожен студент, спрямоване на узагальнення різного роду завдань, що були виконані на практичних заняттях, та практичне застосування розглянутих методів оцінювання стану фінансів підприємства на прикладі конкретного підприємства (наприклад, підприємства, що буде об'єктом дослідження під час написання дипломної роботи).

ІНДЗ з дисципліни "Фінанси підприємств" має складатися з таких структурних елементів:

- титульна сторінка;
- зміст;
- вступ;
- основна частина;
- висновки;
- список використаної літератури;
- додатки.

Титульна сторінка оформлюється згідно із загальними вимогами і повинна містити назву університету; назву кафедри; назву навчальної дисципліни; тему ІНДЗ; прізвище, ініціали студента, номер академічної групи. Загальною назвою ІНДЗ є назва її теоретичної частини.

Зміст містить найменування усіх розділів, пунктів та номери їх початкових сторінок.

У вступі подають актуальність обраної теми, мету роботи, завдання, які ставить перед собою студент у процесі її виконання, об'єкт і предмет дослідження.

Основна частина ІНДЗ складається з двох частин: теоретичної та практичної. Основна частина ІНДЗ має містити короткий опис методів, що використовуються, відповідні розрахунки та аналіз отриманих результатів.

Теоретичний матеріал наводиться студентом в узагальненому вигляді з посиланнями на відповідні джерела з обов'язковим подальшим критичним аналізом проблеми, обраної для дослідження. У теоретичному розділі індивідуальної роботи розкривається економічний зміст обраної теми, дається огляд літературних джерел, формулюються невирішені питання, висвітлюються існуючі проблеми, пропонуються та обґрунтовуються шляхи їх вирішення. Теоретична частина повинна містити 2 підрозділи, один з яких обов'язково повинен розкривати проблему в межах теми дослідження та шляхи її вирішення.

Практична частина складається із ситуаційного завдання, вирішення якого має супроводжуватися змістовними поясненнями та обґрунтованими висновками.

У висновках містяться підсумки проведених студентом досліджень, розроблені власні пропозиції та рекомендації.

Список використаної літератури складається із законодавчо-нормативних документів, навчально-методичної літератури, спеціальної літератури, періодичних видань (журнали, газети та ін.). Список використаної літератури необхідно скласти за абеткою.

У додатках міститься фінансова звітність підприємства, що була використана під час написання ІНДЗ, статистичні та допоміжні дані.

Обсяг ІНДЗ повинен становити у друкованому варіанті 17 – 25 сторінок. Орієнтовна кількість сторінок у розділах:

зміст – 1 стор.;

вступ – 1 стор.;

теоретична частина – 10 – 15 стор.;

практична частина з висновками та пропозиціями – 2 – 3 стор.;

висновки – 1 – 2 стор.;

список літератури – 1 – 2 стор.;

додатки (за необхідності) – обсяг не лімітується.

Варіант теоретичної частини ІНДЗ обирається згідно зі списком студента у групі з переліку запропонованих тем.

Перелік тем теоретичного розділу індивідуального навчально-дослідницького завдання

1. Шляхи оптимізації структури фінансових ресурсів підприємства.
2. Фінансова криза на підприємстві та шляхи її подолання.
3. Фінансові джерела санації підприємства.
4. Організація управління обіговим капіталом.
5. Управління фінансовими ризиками на підприємстві.
6. Управління портфелем цінних паперів підприємства.
7. Складові ефективно організації зайнятості на підприємствах.
8. Управління основним капіталом на підприємстві.
9. Приватизація державних підприємств і її балансові аспекти.
10. Фінансове прогнозування на підприємстві.
11. Ефективна організація зайнятості працівників промислових підприємств у сучасних умовах господарювання.
12. Банкрутство підприємства та засоби його попередження.
13. Вплив розрахунково-платіжної дисципліни на фінансовий стан підприємства.
14. Вплив кадрової політики підприємства на його фінансовий стан.
15. Організація статутних капіталів підприємств різних форм господарювання.
16. Організація фінансового планування на підприємстві.
17. Методи оцінювання кредитоспроможності підприємства-позичальника.
18. Механізм формування та розподілу прибутку підприємства.
19. Особливості формування інвестиційних ресурсів підприємства.
20. Механізм ефективного використання власних фінансових ресурсів підприємства.
21. Ризики у процесі інвестиційної діяльності підприємства та заходи щодо їх зменшення.
22. Вплив оподаткування підприємства на його фінансовий стан.
23. Державне регулювання фінансових взаємовідносин підприємства.
24. Розвиток кредитних відносин підприємств у сучасних умовах.

25. Особливості амортизаційної політики на підприємствах у сучасних умовах господарювання.

26. Організація фінансового контролю на підприємстві в сучасних умовах господарювання.

Практична частина індивідуального навчально-дослідницького завдання на тему: "Оцінка рівня фінансів підприємства"

Проаналізувати окремі аспекти діяльності підприємства з використанням різних методів та зробити відповідні висновки з наданням рекомендацій, щодо поліпшення діяльності підприємства в майбутньому.

ІНДЗ видається студенту викладачем на початку вивчення дисципліни. Студент має право самостійно обрати підприємство для дослідження, в протилежному випадку матеріал для дослідження (звітність підприємства) має бути запропонований викладачем.

Розрахункові вправи до практичної частини індивідуального навчально-дослідницького завдання

Розрахунок грошових надходжень підприємства

Завдання 1

Випуск продукції підприємства у звітному році склав 2 000 виробів. Відпускна ціна виробу дорівнює (з урахуванням ПДВ) 70 грн (базовий варіант).

Залишки нереалізованих виробів підприємства на початок року у відпускних цінах виробника складають 35 тис. грн, на кінець року – 30 тис. грн.

Продано доларів США на суму 9 680 грн (базовий варіант).

Отримано дохід від продажу надлишків матеріальних цінностей: сировини – 4,5 тис. грн (базовий варіант), основних матеріалів – 7,8 тис. грн (базовий варіант).

Отримані дивіденди – 11 тис. грн (базовий варіант).

Продано акцій іншого підприємства на 1200 грн (базовий варіант).

Розрахувати дохід, суму ПДВ та чистий дохід підприємства від реалізації продукції у звітному році. Визначити сукупні грошові доходи від звичайної діяльності підприємства у звітному році.

Методичні рекомендації

Розрахунки показників рекомендується здійснити в такому порядку:
визначити вартість товарної продукції підприємства шляхом множення відпускної ціни одного виробу на обсяг товарної продукції;
визначити грошові доходи від реалізації продукції у звітному році;
визначити суму ПДВ та чистий дохід підприємства від реалізації продукції;

розрахувати сукупний грошовий дохід підприємства від звичайної діяльності.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (основної діяльності) визначається на основі обсягу продажу продукції, в якому враховуються: залишки непроданої продукції на початок періоду – в цінах періоду, що передує звітному; товарна продукція й залишки на кінець періоду – в цінах звітного періоду.

Дохід від продажу продукції визначається за формулою:

$$Дп = Тн + Тоц - Тк, \quad (1)$$

де Дп – дохід від реалізації товарної продукції, грн;

Тоц – товарна продукція відповідного періоду, що обліковується за оптовими цінами, грн;

Тн, Тк – вартість непроданих залишків готової продукції на початок і кінець періоду відповідно, грн.

Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом відрахування з доходу (виручки) від реалізації продукції податку на додану вартість, акцизного збору, знижок тощо.

Розрахунок показників прибутку та рентабельності підприємства

Завдання 2

Визначити рентабельність продажу продукції та рентабельність реалізованої продукції підприємства за базовий і звітний роки. Визначити динаміку показників, зробити висновки. Вихідні дані та показники для розрахунку наведені в табл. 2.

Розрахунок рентабельності продукції підприємства

Найменування показників	Базовий рік	Звітний рік	Динаміка показників	
			абсолютне значення	відносне значення, %
1. Дохід від реалізації продукції, тис. грн (базовий варіант)	408	441		
2. Податок на додану вартість, тис. грн				
3. Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн				
4. Собівартість реалізованої продукції, тис. грн (базовий варіант)	266,5	278,4		
5. Валовий прибуток, тис. грн				
6. Рентабельність продажу продукції, %				
7. Рентабельність реалізованої продукції, %				

Завдання 3

Дохід від реалізації товарної продукції підприємства у відпускних цінах виробника – 535 тис. грн (базовий варіант).

Виробнича собівартість товарної продукції – 334 тис. грн (базовий варіант).

Виробнича собівартість непроданої товарної продукції на початок і кінець року – 31 тис. грн і 22 тис. грн відповідно.

Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати – 5,88 тис. грн.

Наднормативні виробничі витрати – 6,51 тис. грн.

Адміністративні витрати – 66,15 тис. грн.

Витрати на збут – 37,8 тис. грн.

Інші витрати – 2,84 тис. грн.

Визначити:

- 1) чистий дохід від реалізації продукції;
- 2) виробничу собівартість реалізованої продукції, повну собівартість реалізованої продукції. Зробити висновки;
- 3) валовий і операційний прибуток підприємства;
- 4) рентабельність продажу продукції, рентабельність продукції, розраховану за виробничою та повною собівартістю. Зробити висновки.

Методичні рекомендації

Виробнича собівартість товарної продукції включає прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загальновиробничі витрати.

Виробнича собівартість реалізованої продукції – це обсяг реалізації товарної продукції за виробничою собівартістю, скорегований на обсяг нерозподілених постійних загальновиробничих витрат і суму наднормативних виробничих витрат.

Виробнича собівартість реалізованої продукції визначається за формулою:

$$\text{Срп} = \text{Стпп} + \text{Стп} - \text{Стпк} + \text{Внп} + \text{Внв}, \quad (2)$$

де Срп – виробнича собівартість реалізованої продукції, тис. грн;

Стп – виробнича собівартість товарної продукції, тис. грн;

Стпп, Стпк – виробнича собівартість непроданої товарної продукції на початок і кінець року відповідно, тис. грн;

Внп – нерозподілені постійні загальновиробничі витрати, тис. грн;

Внв – наднормативні виробничі витрати, тис. грн.

Валовий прибуток від реалізації товарної продукції визначається за формулою:

$$\text{Прп} = \text{Дп} - \text{Срп}, \quad (3)$$

де Прп – валовий прибуток, отриманий від реалізації продукції, тис. грн.

Прибуток від операційної діяльності розраховується за формулою:

$$\text{Под} = \text{Прп} + \text{Пі} - \text{Ва} - \text{Вз} - \text{Ві}, \quad (4)$$

де Под – прибуток від операційної діяльності, тис. грн;

Пі – інші операційні доходи, тис. грн;

Ва – адміністративні витрати, тис. грн;

Вз – витрати на збут, тис. грн;

Ві – інші операційні витрати, тис. грн.

Рентабельність (доходність) продажу продукції визначається за формулою:

$$\text{Рпп} = \text{Прп} : \text{Дп}, \quad (5)$$

де Рпп – рентабельність (доходність) продажу продукції, %.

Рентабельність реалізованої продукції, розрахована за виробничою собівартістю, визначається на весь обсяг продукції та за окремими її видами за формулою:

$$R_{pp} = P_{pp} : C_{pp}, \quad (6)$$

де R_{pp} – рентабельність реалізованої продукції, розрахована за виробничою собівартістю, %.

Керівництву підприємства для прийняття управлінських рішень необхідно знати витрати на основну діяльність, пов'язану з виробництвом та збутом продукції та її рентабельність. Тому на підприємствах розраховують повну собівартість реалізованої продукції за формулою:

$$C_{ppp} = C_{pp} + B_a + B_z, \quad (7)$$

де C_{ppp} – повна собівартість реалізованої продукції.

Рентабельність продукції, розрахована за повною собівартістю, визначається за формулою:

$$R_{ppp} = (D_p - C_{ppp}) : C_{ppp}, \quad (8)$$

де R_{ppp} – рентабельність реалізованої продукції, розрахована за повною собівартістю продукції (рентабельність основної діяльності), %.

Завдання 4

У звітному році підприємство отримало 90 тис. грн чистого прибутку (базовий варіант). Розрахувати показники рентабельності капіталу підприємства за звітний рік. Зробити висновки. Вихідні дані для розрахунків наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Вихідні дані для розрахунку показників рентабельності капіталу підприємства, тис. грн

Пасив (капітал)	На початок року	На кінець року
1. Власний капітал	651	819
2. Забезпечення наступних витрат і платежів	42	53
3. Довгострокові зобов'язання	147	158
4. Поточні зобов'язання	336	404
5. Доходи майбутніх періодів	–	–
Баланс	1 176	1 434

Методичні рекомендації

Коефіцієнт рентабельності всіх активів підприємства визначається за формулою:

$$P_a = P_{ч} : A, \quad (9)$$

де P_a – рентабельність усіх активів підприємства;

$P_{ч}$ – чистий прибуток підприємства, тис. грн;

A – середньорічна вартість активів підприємства, тис. грн.

Коефіцієнт рентабельності інвестованого капіталу розраховується за формулою:

$$P_{ік} = P_{ч} : K_{і}, \quad (10)$$

де $P_{ік}$ – рентабельність інвестованого капіталу;

$K_{і}$ – середньорічна величина інвестованого капіталу, тис. грн.

Інвестований капітал включає власний капітал та довгострокові зобов'язання підприємства.

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу розраховується за формулою:

$$P_{вк} = P_{ч} : K_{в}, \quad (11)$$

де $P_{вк}$ – рентабельність власного капіталу;

$K_{в}$ – середньорічна величина власного капіталу, тис. грн.

Розрахунок критичного обсягу виготовлення товарів і отримання прибутку

Завдання 5

Підприємство виготовляє та реалізує дитячі куртки за ціною 130 грн. Умовно-змінні витрати на виробництво та збут одиниці виробу дорівнюють 65 грн. Сукупні умовно-постійні витрати складають 2 450 тис. грн.

Визначити точку беззбитковості виготовлення продукції аналітичним та графічним методом. Розрахувати прибуток та рентабельність виготовлення 75 тис. виробів. Зробити висновки.

Методичні рекомендації

Розрахунок треба проводити у такій послідовності:

визначити критичний обсяг продажу в натуральному та у вартісному вираженні;

для побудови графіків обрати декілька можливих значень обсягів реалізації продукції підприємства;

розрахувати собівартість одиниці продукції та всього обсягу продукції з використанням постійної та змінної частин витрат і обраних значень обсягів реалізації;

розрахувати виручку від реалізації обраних обсягів продукції;

побудувати графіки залежності змінних, постійних, сукупних витрат і виручки залежно від обсягу реалізації;

визначити критичну точку, зону прибутків і збитків на графіках;

визначити витрати й прибуток від реалізації запланованого обсягу продукції;

визначити рентабельність реалізації запланованого обсягу продукції.

Після проведення розрахунків і побудови графіка беззбитковості виготовлення зробити відповідні висновки та сформулювати рекомендації даній фірмі.

Повна собівартість виготовлення одиниці та всього обсягу продукції визначається за формулами:

$$y = v + A / X_i; \quad (12)$$

$$Y = A + v \times X_i, \quad (13)$$

де y – витрати на виробництво одиниці продукції (калькуляційної одиниці), грн;

Y – витрати на виробництво всього обсягу продукції, грн;

V – умовно-змінні витрати на одиницю продукції (калькуляційну одиницю), грн;

A – сукупні умовно-постійні витрати на весь обсяг продукції, що виготовляється, грн;

X_i – i -ий обсяг (кількість) виготовленої продукції, штук.

Критичний обсяг виготовлення продукції ($X_{кр}$) визначається за формулою:

$$X_{кр} = A / Ц - v^*, \quad (14)$$

де Ц – ціна продажу одиниці виробу, грн;

v^* – умовно-змінні витрати на виріб, грн.

Розподіл чистого прибутку підприємства

Завдання 6

Підприємство реалізує синтетичні миючі засоби такого асортименту: порошок "Гала" – 3,2 грн за пачку (базовий варіант), 700 тис. пачок; порошок "Лотос" – 2,5 грн за пачку (базовий варіант), 500 тис. пачок; порошок "Океан" – 2,8 грн за пачку (базовий варіант), 600 тис. пачок. Ціна реалізації включає ПДВ. Повні витрати на виробництво та збут продукції дорівнюють:

67 % від ціни реалізації порошку "Гала";

68 % від ціни реалізації порошку "Лотос";

64 % від ціни реалізації порошку "Океан".

Чистий прибуток підприємства розподіляється таким чином: 30 % – виплата дивідендів, 25 % – поповнення резервного фонду.

Визначити:

1) чистий прибуток підприємства;

2) суму дивідендів, розмір поповнення резервного фонду, величину нерозподіленого прибутку підприємства.

Методичні рекомендації

Розрахунок чистого прибутку доцільно здійснювати в такому порядку.

Визначити дохід від реалізації кожного виду продукції підприємства шляхом множення обсягу випуску виробу на ціну реалізації з ПДВ. Визначити величину ПДВ. Розрахувати виручку від реалізації продукції без ПДВ за окремими видами продукції. Знайти величину повних витрат на виробництво та реалізацію продукції за окремими видами виробів. Розрахувати прибуток від реалізації продукції за видами виробів і в сукупності за підприємством.

Розрахувати податок на прибуток від звичайної діяльності за діючою ставкою, визначити чистий прибуток підприємства.

Чистий прибуток підприємства розподіляється на виплату дивідендів, поповнення резервного фонду. Залишок прибутку є нерозподіленим.

Розрахунок норм і нормативів обігових коштів за елементами

Завдання 7

Розрахувати норму та норматив обігових коштів за елементами: сировина та основні матеріали на основі даних, що наведені у табл. 4.

Таблиця 4

Вихідні дані з визначення норм і нормативів обігових коштів за підприємством

Найменування елементів оборотних коштів	Витрати на виробництво у IV кв., тис. грн	Час перебування, дні					Середній інтервал між двома поставками
		У до-до-розі	Прий-няття	На скла-ду-вання	Відсоток гаран-тійного запасу	Розван-тажен-ня, заван-таження	
1. Сировина	8 400	5	1	1	0,3	1	120
2. Основні ма-теріали	16 800	3	1	2	0,5	2	30

Визначити середньозважену норму обігових коштів у днях у цілому за підприємством.

Завдання 8

Визначити норматив запасних частин для ремонту основних фондів підприємства на планований період на основі даних табл. 5.

За умовами постачання норма запасу по запасних частинах (комплектів) складає 50 днів.

Таблиця 5

Дані для розрахунку нормативу запасних частин

Найменування	Кількість одиниць	Кількість запчастин (комплектів) на од. обладнання	Середня ціна, грн/од. запчастин (базовий варіант)	Строк служби запчастин, днів	Коефіцієнт зниження
1. Робочі машини	80	10	30,6	100	0,7
2. Верстати	15	6	4,8	250	0,6

Для передавальних пристроїв одноденні витрати запасних частин складають у середньому 218 грн (базовий варіант) за звітний період, а норма запасу за ними встановлена в 31 день. Розрахувати норматив запасних частин для передавальних пристроїв на планований період. Визначити сукупний норматив запасних частин для даного підприємства на планований рік.

Завдання 9

Розрахувати норму й норматив обігових коштів у незавершеному виробництві з виготовлення пластмасових виробів на основі даних табл. 6. Тривалість виробничого циклу за виробами складає: виріб А – 14 днів; Б – 20 днів.

На основі проведених розрахунків (табл. 6) зробити відповідні висновки.

Завдання 10

Розрахувати норматив обігових коштів на залишки готової продукції на основі планових даних за підприємством (табл. 7).

Таблиця 6

Дані про незавершене виробництво із виготовлення пластмасових виробів підприємства

Вид виробу	Звітний період			Плановий період		
	Виробнича собівартість (базовий варіант)		Випуск продукції, тис. шт.	Виробнича собівартість (базовий варіант)		Випуск продукції, тис. шт.
	разом грн/од.	у тому числі витрати в перший день виробничого циклу		разом грн/од.	у тому числі витрати за перший день виробничого циклу	
Виріб А	800	640	25	835	690	27
Виріб Б	600	360	34	600	375	31

Плановані показники

Найменування показників	Плановий період		
	у тому числі за кварталами		усього за 1 півріччя
	1-й	2-й	
1. Виробнича собівартість товарної продукції, тис. грн (базовий варіант)	1 030	990	2 020
2. Час, необхідний для укомплектування, дні	3	2	
3. Час для оформлення супровідних документів, дні	2	2	
4. Час для проходження документів по банку, дні	2	1	
5. Час накопичення транспортної партії, дні	3	2	
6. Час на підбір за номенклатурою, дні	4	3	

Методичні рекомендації

Норма обігових коштів визначається, як правило, в днях, встановлюється за кожним елементом обігових коштів і характеризує величину товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ) на визначений період часу для забезпечення безперервності процесу виробництва.

За сировиною, основними і допоміжними матеріалами, купівельними напівфабрикатами норма обігових коштів (Де) включає такі елементи запасів у днях: транспортний (час перебування у дорозі), підготовчий (час приймання, розвантаження, сортування, складування, підготовки до виробництва), поточний (час перебування на складі), гарантійний чи страховий.

Гарантійний запас розраховується від поточного запасу. Поточний запас складає 50 % середнього інтервалу між двома постачаннями.

Норматив обігових коштів (Ноб) за елементами (сировина, матеріали, покупні напівфабрикати і допоміжні матеріали) визначається за формулою:

$$\text{Ноб} = \text{Вд} \times \text{Де}, \quad (15)$$

де Вд – одноденні витрати з відповідного елемента, тис. грн;

Де – норма запасу для даного елемента обігових коштів, дні.

$$Вд = \frac{Зкв}{90}, \quad (16)$$

де Зкв – квартальні витрати на виробництво, тис. грн,
90 – кількість днів у кварталі.

$$Де = Нтр + Нпідг + Нпот + Нгар(страх), \quad (17)$$

де Нтр – час перебування в дорозі, дні;

Нпідг – час приймання, розвантаження, сортування, складування, підготовки до виробництва, дні;

Нпот – час перебування на складі, дні;

Нгар(страх) – 50 % Нпот чи 30 % Нпот залежно від умов постачання.

Норматив обігових коштів за запасними частинами визначається галузевими особливостями підприємства і розраховується за формулами 18 і 19.

$$Нзап = Взап \times Дзап, \quad (18)$$

де Взап – одnodенні витрати запасних частин, тис. грн;

Дзап – норма запасу, дні.

$$Нзап = \frac{Взап \times Ц \times Ксн}{Тсл \times Нз}, \quad (19)$$

де Взап – кількість запасних частин (комплектів), шт.;

Ц – ціна комплекту, шт./грн;

Тсл – термін служби комплекту, запчастин, дні;

Нз – норма запасу, дні;

Ксн – коефіцієнт зниження відповідно до умов постачання.

Норматив обігових коштів із незавершеного виробництва Ноб(нзп) чи напівфабрикатів власного виготовлення визначається за формулою:

$$Ноб(нзп) = \frac{S_{ф(пл)} \times U_{ф(пл)} \times T_{ц} \times K_{вит}}{90(365)}, \quad (20)$$

де Spr(пл) – фактична (планова) виробнича собівартість одиниці продукції або незавершеного виробництва, тис. грн;

Tц – тривалість виробничого циклу, дні;

Uф(пл) – фактичний (плановий) випуск продукції, тис. шт.;

Kвит – коефіцієнт нарощування витрат.

$$K_{\text{вит}} = \frac{Z_{\text{поч}} + 1/23 Z_{\text{ін}}}{S_{\text{ф(пл)}}}, \quad (21)$$

де $Z_{\text{поч}}$ – витрати у перший день виробничого циклу, тис. грн;

$Z_{\text{ін}}$ – інші витрати, тис. грн.

Інші витрати можна розрахувати шляхом відрахування витрат у перший день виробничого циклу із сукупних витрат на виробництво продукції.

Під час розрахунку нормативу за готовою продукцією ($H_{\text{гп}}$) на складі використовується формула:

$$H_{\text{гп}} = R_{\text{гп}} \times D_{\text{гп}}, \quad (22)$$

де $R_{\text{гп}}$ – однодобова планова виробнича собівартість готової продукції, тис. грн;

$D_{\text{гп}}$ – норма запасу готової продукції, дні.

$$D_{\text{гп}} = T_{\text{уп}} + T_{\text{ас}} + T_{\text{накоп}} + T_{\text{оф}} + T_{\text{прох}}, \quad (23)$$

де $T_{\text{уп}}$ – час, необхідний на упакування, дні;

$T_{\text{ас}}$ – час на підборку за асортиментом (номенклатурою), дні;

$T_{\text{накоп}}$ – час на накопичення транспортної партії, дні;

$T_{\text{оф}}$ – час на оформлення документів, дні;

$T_{\text{прох}}$ – час для проходження документів (у банку, на таможні та ін.), дні.

Після проведення відповідних розрахунків зробити висновки.

Розрахунок плати за користування кредитом

Завдання 11

Протягом березня підприємство користувалось овердрафтом. Місячний обіг грошових коштів цього підприємства характеризується такими показниками (табл. 8).

Таблиця 8

Місячний обіг грошових коштів

Дата	Знято з рахунку, тис. грн	Зараховано на розрахунковий рахунок, тис. грн
02.03	1 040	360
11.03	900	480
15.03	0	1 000
22.03	240	240
29.03	780	780
31.03	500	500

Вхідний залишок (первісне сальдо) на 02.03 – 550 тис. грн (базовий варіант). Плата за користування цим видом кредиту 0,50 % від суми за кожний день згідно з угодою банку та підприємства на поточний рік.

Визначити суми плати за користування овердрафтом даним підприємством у міру його потреби протягом березня. Визначити залишок грошових коштів на 1 квітня поточного року.

Методичні рекомендації

Овердрафт – це кредит, який надається банком своєму клієнту (підприємству) у випадку нестачі коштів на поточному рахунку підприємства для сплати його витрат згідно з укладеною угодою.

Сума розрахунку (Пкр) за користування овердрафтом визначається за формулою:

$$\text{Пкр} = \text{С} \times \text{Д} \times \text{Пк} , \quad (24)$$

де С – сума кредиту (овердрафта), тис. грн;

Д – кількість днів користування овердрафтом;

Пк – відсоток за користування кредитом за кожний день.

Розрахунки варто вести в такій послідовності:

розрахувати рух коштів даного підприємства з урахуванням зарахованих і списаних коштів із поточного рахунку;

визначити кількість днів користування овердрафтом і плату за ці дні;

визначити вихідний залишок коштів на 1 квітня.

Після проведення розрахунків зробити висновки про суму плати за користування овердрафтом і величину вихідного (позитивного чи негативного) залишку коштів на поточному рахунку підприємства за станом на 1 квітня поточного року.

Індивідуально-консультативна робота

Консультація – це одна з форм організації навчального процесу, що проводиться з метою отримання студентом відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання і для пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Індивідуально-консультативна робота здійснюється за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, перевірки та захисту завдань, що винесені на поточний контроль, тощо.

Індивідуально-консультативна робота з теоретичної частини дисципліни проводиться у вигляді:

1) індивідуальних консультацій (запитання – відповідь стосовно проблемних питань теоретичного матеріалу дисципліни);

2) групових консультацій (розгляд типових прикладів, практики впровадження та використання нових методів та методик у виробничу практику).

Індивідуально-консультативна робота з практичної частини дисципліни проводиться у вигляді:

1) індивідуальних консультацій (розгляд практичних завдань, стосовно яких виникли запитання);

2) групових консультацій (розгляд практичних ситуацій, рольових ігор, які потребують колективного обговорення).

Індивідуально-консультативна робота для комплексної оцінки засвоєння програмного матеріалу проводиться у вигляді індивідуального захисту індивідуального навчально-дослідницького завдання.

Рекомендована література

Основна

1. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

2. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 3-є вид., перероб. і доп. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 432 с.

3. Кузенко Т. Б. Фінанси підприємств : конспект лекцій для студ. усіх спец. всіх форм навчання / Т. Б. Кузенко, Є. Ю. Кузькін, Н. В. Сабліна. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 168 с.

4. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін. – 6-е вид., перероб. і виправ. – К. : КНЕУ, 2008. – 552 с.

5. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.

6. Фінанси підприємств : навч. посіб. : курс лекцій / за ред. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2009 – 412 с.

7. Шморгун Н. П. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Н. П. Шморгун, І. В. Головка. – К. : ЦНЛ, 2006. – 528 с.

Додаткова

8. Андріанова І. І. Фінанси підприємств. Практикум : навч.-метод. посіб. / І. І. Андріанова, В. А. Ісайко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – 274 с.

9. Брюховецька Н. Ю. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Н. Ю. Брюховецька. – Донецьк : ДонУЕП, 2006. – 215 с.

10. Герасименко О. В. Фінанси підприємств : термінологічний словник для студ. екон. спец. / О. В. Герасименко, Г. О. Роганова. – Краматорськ : ДДМА, 2007. – 148 с.

11. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 432 с.

12. Онисько С. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / С. М. Онисько, П. М. Марич. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 367 с.

13. Фінанси підприємства : підручник / Л. О. Лігоненко, Н. М. Гуляєва, Н. А. Гринюк та ін. – К. : [б. в.], 2007. – 491 с.

Інформаційні ресурси

14. Буряковский В. В. Финансы предприятий [Электронный ресурс] / В. В. Буряковский. – Режим доступа : <http://books.efaculty.kiev.ua/finpd/1/r1>.

15. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №463-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon0.rada.gov.ua.

16. Король В. А. Фінанси підприємств : навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. А. Король. – Режим доступу : <http://pulib.if.ua/book/55>.

17. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lsl.lviv.ua>.

18. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib-gw.univ.kiev.ua>.

19. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/library>.

20. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.

21. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" від 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
22. Одеська державна наукова бібліотека ім. О. М. Горького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ognb.odessa.ua>.
23. Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
24. Про акціонерні товариства : Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
25. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
26. Про господарські товариства : Закон України № 1576-XII від 19.09.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
27. Про оцінку земель : Закон України № 1378-IV від 11.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
28. Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lucl.kiev.ua>.
29. Сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
30. Сайт Міністерства економіки України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
31. Сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
32. Сайт Національного банку України. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
33. Система розкриття інформації на фондовому ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.smida.gov.ua.
34. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : підручник [Електронний ресурс] / Р. А. Слав'юк. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/15840720>.
35. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korolenko.kharkov.com>.
36. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www-library.univer.kharkov.ua>.

Зміст

Вступ	3
Змістовий модуль 1	
Основи фінансів підприємств	8
Змістовий модуль 2	
Фінансовий аналіз діяльності підприємств	36
Методичні рекомендації для підготовки індивідуального навчально-дослідницького завдання	58
Розрахункові вправи до практичної частини індивідуального навчально-дослідницького завдання	61
Індивідуально-консультативна робота	74
Рекомендована література	75
Основна	75
Додаткова	76
Інформаційні ресурси	76

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи
з навчальної дисципліни
"ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ"
для студентів напряму підготовки
6.030508 "Фінанси і кредит"
денної форми навчання**

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладачі: **Кузенко** Тетяна Борисівна
Сабліна Наталія Вікторівна

Відповідальний за випуск *Журавльова І. В.*

Редактор *Ковальчук М. А.*

Коректор *Ковальчук М. А.*

План 2015 р. Поз. № 126 ЕВ. Обсяг 79 с.

Видавець і виготівник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Леніна, 9-А

---

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*